

Η υπεράσπιση του ρωσικού μοναχισμού στο Άγιο Όρος από το Πατριαρχείο Μόσχας κατά τη δεκαετία του 1960 – αρχές της δεκαετίας 1970

Η υπεράσπιση του ρωσικού μοναχισμού στο Άγιο Όρος από το Πατριαρχείο Μόσχας κατά τη δεκαετία του 1960 – αρχές της δεκαετίας 1970

πρωθιερέας Σέργιος Ζβοναριόφ

Το άρθρο εξιστορεί τις προσπάθειες των εκκλησιαστικών Αρχών της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας να διατηρήσει την παρουσία του ρωσικού μοναχισμού στο Άγιο Όρος. Ιδιαίτερος ρόλος εδώ ανήκε στο Τμήμα Εξωτερικών Εκκλησιαστικών Σχέσεων και τον πρόεδρό του, μητροπολίτη Νικόδημο Ρότοφ. Στην επίλυση του αγιορείτικου ζητήματος ενεπλάκησαν όχι μόνον οι εκκλησιαστικές Αρχές, αλλά και η σοβιετική κυβέρνηση, συμπεριλαμβανομένης της ανώτατης κομματικής ηγεσίας, καθώς και του Συμβουλίου Υποθέσεων της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας (του Συμβουλίου Θρησκευτικών Υποθέσεων), του Υπουργείου Εξωτερικών της ΕΣΣΔ και της Πρεσβείας της Σοβιετικής Ένωσης στην Αθήνα.

Στο αγιορείτικο ζήτημα σπουδαιότατη σημασία αποδιδόταν στην επάνδρωση της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος με μοναχούς, διότι η γήρανση και η συρρίκνωση του αριθμού των αδελφών εγκυμονούσαν τον κίνδυνο απώλειας της παλαιάς μονής και της κληρονομιάς της, διακοπής της μακραίωνης παράδοσης του ρωσικού μοναχισμού στο Άγιο Όρος. Σύμμαχος της Ρωσικής Εκκλησίας στον αγώνα της για το Άγιο Όρος κατέστη η Εκκλησία της Βουλγαρίας, η οποία και αυτή αντιμετώπισε παρόμοιο πρόβλημα με την ιερά μονή Ζωγράφου.

Ο συντάκτης του άρθρου καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η απροθυμία της ελληνικής πλευράς να επιτρέψει στους μοναχούς από τις σλαβικές Ορθόδοξες Εκκλησίες να επανδρώνουν τις αδελφότητες των αγιορείτικων μοναστηριών είχε εθνικά και πολιτικά κίνητρα. Φοβούνταν οι Έλληνες μήπως χάσουν το εθνικό τους μονοπώλιο επί του Αγίου Όρους και διέβλεπαν κίνδυνο στην κομμουνιστική, κατά την άποψή τους, επιρροή των Ρώσων μοναχών.

Η εμπερίστατη θέση του ρωσικού μοναχισμού στο Άγιο Όρος

Τη δεκαετία του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970 η εξωτερική δραστηριότητα της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας σημαδεύθηκε από τον αγώνα για τη διατήρηση του ρωσικού μοναχισμού στο Άγιο Όρος. Πολλές προσπάθειες σε αυτό τον αγώνα κατέβαλε ο πρόεδρος του Τμήματος Εξωτερικών Εκκλησιαστικών Σχέσεων (ΤΕΕΣ) μητροπολίτης Νικόδημος Ρότοφ. Ο προμαχώνας του ρωσικού μοναχισμού στο Άγιο Όρος, η ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος, ευρισκόταν σε αξιοθρήνητη κατάσταση, «έσβηνε» ο μοναχισμός λόγω της λειψανδρίας, ήταν σε παρακμή η οικονομική κατάσταση της μονής. Δεν ήταν σε καλύτερη κατάσταση ούτε και τα άλλα ιερά καθιδρύματα με οικιστές Ρώσους μοναχούς. Οι σχέσεις τους με τη Ρωσική Εκκλησία από την έναρξη της σοβιετικής εποχής είχαν διακοπεί έως και τη λήξη του Μεγάλου Πατριωτικού Πολέμου (Β΄ Παγκοσμίου). Η μοναστηριακή αδελφότητα επί δεκαετίες δεν είχε ενισχυθεί με νέα μέλη, με αποτέλεσμα να γηράσκει και να συρρικνώνεται.

Ο Πατριάρχης Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλέξιος επιστούσε την προσοχή τού Πατριάρχη

Κωνσταντινουπόλεως Αθηνάγορα στην εμπερίστατη θέση του ρωσικού μοναχισμού στο Άγιο Όρος. [1] Η κατάσταση ήταν σοβαρή. Το 1959 το ρωσικό ιερό καθίδρυμα αριθμούσε μόλις πενήντα μοναχούς και μάλιστα υπέργηρους, με τον νεώτερο να είναι πενήντα τεσσάρων και την πλειονότητα των αδελφών να είναι εβδομήντα - ογδόντα ετών. [2] Ο καθηγούμενος της μονής του Αγίου Παντελεήμονος αρχιμανδρίτης Ηλιανός Σορόκιν ενημέρωσε τον Φεβρουάριο του 1961 ότι ήταν τριάντα πέντε οι μοναχοί, που είχαν μείνει στο ιερό καθίδρυμα. [3] Σύμφωνα με μαρτυρίες των Σοβιετικών διπλωματών το 1963 διαβίωναν στη μονή μόλις τριάντα δύο μοναχοί, εκ των οποίων είκοσι οκτώ Ρώσοι, [4] ενώ το 1972 έμειναν μόλις δεκαεννέα μοναχοί. [5] Ο εκπρόσωπος της Υπερορίου Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας καθηγούμενος Μόδεστος Σουτ [6] έγραφε τον Ιούλιο του 1960: «Οι Ρώσοι οικιστές του Αγίου Όρους λειώνουν σαν το κερι, πολλά κελιά είναι κενά και παρατηρείται στις μονές πλήρης έλλειψη αδελφών». [7] Η συρρίκνωση των μοναζόντων στο Άγιο Όρος αφορούσε όλες τις μονές. [8] Η έλλειψη της νεότερης γενιάς και η γήρανση της αδελφότητας οδηγούσε στη σταδιακή μείωσή της έως την απειλή πλήρους ερημώσεως. Σύμφωνα με τους ισχύοντες κανόνες, εάν μία μονή έμενε χωρίς αδελφούς, περιερχόταν στη διάθεση της Ιεράς Κοινότητας, δηλαδή του μονίμως λειτουργούντος οργάνου διοίκησης του Αγίου Όρους, η οποία και καθόριζε τη μελλοντική της τύχη. Τα ρωσικά ιερά καθιδρύματα, μεταξύ των οποίων (εκτός της μονής του Αγίου Παντελεήμονος) συγκαταλέγονταν το Παλαιομονάστηρο και η Σκήτη του Αγίου Ανδρέου, ήταν περιζήτητα «φιλέτα»: στους ναούς τους είχαν επί πολλούς αιώνες συσσωρευθεί πολλά ιερά κειμήλια, διακοσμημένα με χρυσοποίκιλτες επενδύσεις και καλύμματα, έργα υψηλής τέχνης, πολύτιμα αφιερώματα, που είχαν προσφέρει στον καιρό τους έμποροι από τη Σιβηρία, ενώ στις βιβλιοθήκες τους φυλάσσονταν παλαιά βυζαντινά χειρόγραφα, τόμοι θεολογικών έργων και εκκλησιαστικής γραμματείας μεγάλης επιστημονικής σημασίας. Εκτός τούτων, η ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος διέθετε σημαντικά κτήματα, ακίνητα στη Θεσσαλονίκη και άλλα μέρη.

Η έλλειψη επαρκούς αριθμού ικανών προς εργασία αδελφών οδηγούσε στην παρακμή των ναών, των μοναστηριακών κτιρίων και οικοδομημάτων. Να ποια εικόνα περιγράφει ο επιθεωρητής της Θεολογικής Ακαδημίας Μόσχας αρχιμανδρίτης Πιτιρίμ Νιτσάεφ, ο οποίος συνόδευσε τον πρόεδρο του ΤΕΕΣ αρχιεπίσκοπο Γιαροσλάβλ και Ροστόφ Νικόδημο σε προσκυνηματικό ταξίδι στο Άγιο Όρος τον Ιούνιο του 1962: «Η Σκήτη του Αγίου Ανδρέα με έξι υπέργηρους μοναχούς ευρίσκεται σε κατάσταση ερήμωσης και σταδιακά καταστρέφεται. Ο τεράστιος ναός του Αγίου Αποστόλου Ανδρέα είναι πολύ καλά διατηρημένος, αλλά δεν τελούνται σε αυτόν λειτουργίες, λόγω ανεπάρκειας δυνάμεων, παντού είναι απλωμένο ένα πέπλο σκόνης, τα χρώματα ξεφλουδίζουν, τα καλύμματα δεν έχουν αφαιρεθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ήταν πολύ βαρύ να δει κανείς τα ερείπια του κτιρίου της βιβλιοθήκης». [9] Ο αρχιμανδρίτης Πιτιρίμ επεσήμανε την έλλειψη νέων μορφωμένων μοναχών στη μονή του Αγίου Παντελεήμονος και την ερήμωση και φθορά του Παλαιομονάστηρου. [10]

Αν και ο επικεφαλής της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως επεδείκνυε μια ευμενή στάση στο θέμα της ενίσχυσης με μοναχούς της ρωσικής μονής του Αγίου Παντελεήμονος, ο Γάλλος ιστορικός Ολιβιέ Κλεμάν ισχυρίζεται ότι ο Πατριάρχης Αθηνάγορας αγωνιζόταν για να μπορέσουν να επανέλθουν οι Σλάβοι και Ρουμάνοι μοναχοί στο Άγιο Όρος και να δώσουν νέα πνοή στη λειτουργία του, [11] ωστόσο η υπόθεση δεν προχωρούσε πολύ.

Η σοβιετική διπλωματία στην επίλυση του αγιορειτικού ζητήματος

Οι Ρώσοι μοναχοί αποτάθηκαν στον πρέσβη της ΕΣΣΔ στην Αθήνα Μ. Σεργκέεφ, προσκαλώντας τον να μεταβεί στο ιερό καθίδρυμά τους και κατ' αυτόν τον τρόπο να επιδείξει την προστασία του σε αυτό. [12] Ο επικεφαλής της σοβιετικής διπλωματικής αποστολής στην Ελλάδα ενημέρωσε τον Νοέμβριο του 1961 τον υπουργό Εξωτερικών της Σοβιετικής Ένωσης Α. Γκρομικό για την αδυναμία

του σοβιετικού κράτους να προστατεύσει δια της νομικής οδού την περιουσία της μονής του Αγίου Παντελεήμονος και των ρωσικών σκητών, λόγω έλλειψης σχέσεως μεταξύ της μονής και του ρωσικού κράτους. Σύμφωνα με τον ισχυρισμό του Σοβιετικού διπλωμάτη οι ρωσικές μονές θα μπορούσαν να παραμένουν ρωσικές έως ότου εγκαταβίωναν εκεί Ρώσοι μοναχοί και για τον σκοπό αυτό «ήταν άκρως αναγκαίο» να συμπληρωθεί ο αριθμός των μοναζόντων [13]. Αντιδρώντας στην επιστολή των Ρώσων μοναζόντων στο Άγιο Όρος [14] ο πρέσβης τον Ιανουάριο του 1962 απευθύνθηκε στον πρόεδρο του Συμβουλίου Υποθέσεων της Ρωσικής Ορθόδοξου Εκκλησίας Β. Κουρογέντοφ, αιτούμενος να επιταχυνθεί το ζήτημα της αναπληρώσεως της αδελφότητας. [15] Σε απαντητικό σημείωμα προς το Υπουργείο Εξωτερικών της ΕΣΣΔ εκπρόσωποι του Συμβουλίου πληροφόρησαν ότι σε εξέλιξη ευρισκόταν η εργασία τόσο για τη διαλογή μοναζόντων για την ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος, όσο και για την προετοιμασία επισκέψεως αντιπροσωπείας της Ρωσικής Εκκλησίας στο Άγιο Όρος. [16]

Η συμμετοχή της σοβιετικής Πρεσβείας στην Αθήνα στην τύχη της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος συνέχισε τις προηγούμενες προσπάθειες της σοβιετικής διπλωματίας να προστατεύσει τη ρωσική εκκλησιαστική περιουσία στο Άγιο Όρος. Τέτοιες προσπάθειες είχαν ήδη λάβει χώρα το 1925. Το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος απάντησε στις ρηματικές διακοινώσεις (νότες) της Πρεσβείας της ΕΣΣΔ στην Αθήνα υποδεικνύοντας το απαράδεκτο της αναμείξεως ενός ξένου κράτους στη διευθέτηση ζητημάτων περιουσίας των μοναχών στο Άγιο Όρος. [17] Ακολούθησε ανταλλαγή ρηματικών διακοινώσεων, η οποία αποκάλυψε την απροθυμία της ελληνικής πλευράς να κάνει βήματα συμβιβασμού. [18]

Το ίδιο διάστημα το Φανάρι, διά στόματος των επισήμων εκπροσώπων του, επεδείκνυε μια ευμενή στάση έναντι των σοβιετικών διπλωματών προσκαλώντας τους να πραγματοποιήσουν εκδρομή στη μονή του Αγίου Παντελεήμονος στον Άθω, υποσχόμενο ότι θα τους διευκολύνει. [19]

Οικονομική ενίσχυση της Ρωσικής Εκκλησίας προς την ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος

Τα ρωσικά ιερά καθιδρύματα απαιτούσαν όχι μικρή οικονομική ενίσχυση. Οι μοναστηριακοί ναοί και οι οικοδομές χρειάζονταν ολοκληρωμένες επισκευές και η μοναστηριακή οικονομία μηχανήματα. Έτσι, η μοναστική αδελφότητα υπέβαλε αίτημα στο Πατριαρχείο Μόσχας ζητώντας προσφορά οχημάτων για τις ανάγκες της οικονομικής διαχείρισης της μονής. [20] Στη διευθέτηση του ζητήματος αυτού ενεπλάκη η Πρεσβεία της ΕΣΣΔ στην Αθήνα. Από τον στόλο των δικών της οχημάτων, με έξοδα του Πατριαρχείου Μόσχας αγοράστηκε ως δώρο του Πατριάρχη Αλεξίου προς τη μονή ένα φορτηγό GAZ-51. [21] Σύμφωνα με μαρτυρίες των Σοβιετικών διπλωματών, οι ελληνικές Αρχές με κάθε τρόπο προσπαθούσαν να αποτρέψουν τόσο την παράδοση του πατριαρχικού δώρου, όσο και τη μετάβασή τους για το σκοπό αυτό στο Άγιο Όρος. Όπως διηγήθηκαν στους Σοβιετικούς διπλωμάτες οι μοναχοί, οι ελληνικές Αρχές μέσω του πολιτικού διοικητή του Αγίου Όρους προσπαθούσαν επίμονα να πείσουν τον καθηγούμενο της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονα, αρχιμανδρίτη Ηλιανό, να αποποιηθεί το δώρο του προκαθημένου της Ρωσικής Εκκλησίας, υποσχόμενες ανάλογη βοήθεια με χρέωση του ελληνικού Δημοσίου. Ο αρχιμανδρίτης Ηλιανός δεν ενέδωσε στην πίεση. [22] Το 1963 προσφέρθηκε στη ρωσική μονή ένα ακόμη δώρο της Ρωσικής Εκκλησίας, μια μπουλντόζα «Μπελαρούς» και ένα αυτοκίνητο «Μοσκβίτς». Από τη Μόσχα αποστέλλονταν στη μονή οικονομική βοήθεια, οικοδομικά υλικά, που ήταν απαραίτητα για την ανακαίνιση της πρόσοψης της μονής, των κελιών και των βοηθητικών οικοδομημάτων, που είχαν υποστεί ζημιές λόγω των πυρκαγιών του 1962 και του 1968. Ο επικεφαλής της Ρωσικής Εκκλησιαστικής Αποστολής στην Ιερουσαλήμ αρχιμανδρίτης Αντώνιος Ζαβγκορόντι συζήτησε με τις ελληνικές Αρχές το ενδεχόμενο αποστολής από τη Ρωσική Εκκλησία

ενός σοβιετικού εμπορικού πλοίου στο Άγιο Όρος με ειδικούς και οικοδομικά υλικά. [23] Όμως, αυτού του είδους οι προμήθειες αντιμετωπίστηκαν με ένταση από τους Έλληνες διπλωμάτες, οι οποίοι δήλωσαν ότι η ελληνική κυβέρνηση είναι εκείνη που ασχολείται με την αναστήλωση της ρωσική μονής μετά την πυρκαγιά. [24]

Αρχίζοντας από το 1961 ανά τακτά διαστήματα, 3-4 φορές το χρόνο, μέσω του Τμήματος Εξωτερικών Εκκλησιαστικών Σχέσεων εφοδιάσθηκε η ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος με τρόφιμα και υλικά ραφής ενδυμάτων. Το 1965 προσφέρθηκαν ως δώρο στην αδελφότητα δερμάτινα υποδήματα. Τέτοια δέματα γίνονταν με μεγάλη ευγνωμοσύνη δεκτά από τους μονάζοντες. [25] Η σημασία των δεμάτων δεν ήταν τόσο η οικονομική τους φύση, όσο ο χαρακτήρας ηθικής υποστήριξης, που είχαν, καθώς αποδείκνυαν ότι οι Ρώσοι μοναχοί διαθέτουν και πατρίδα και συμπατριώτες. Ενώ οι Έλληνες μοναχοί χάρη σε αυτές τις χειρονομίες άρχισαν να συνειδητοποιούν ότι πίσω από τους Ρώσους μοναχούς ευρίσκεται το Πατριαρχείο Μόσχας και επομένως τους υπολόγιζαν και από φόβο απείχαν από τις προσβολές σε βάρος των γερόντων. [26] Άλλωστε οι ελληνικές Αρχές δεν δίσταζαν να ανοίγουν τα δέματα από τη Μόσχα, να ελέγχουν τις επιστολές των μοναζόντων στην προσπάθεια να παρεμποδίσουν την επικοινωνία της μονής με το Πατριαρχείο Μόσχας. [27]

Το προσκύνημα στο Άγιο Όρος ως μορφή υποστήριξης του ρωσικού μοναχισμού στο Άγιο Όρος

Η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία επεδίωκε να χρησιμοποιεί οποιαδήποτε δυνατότητα επισκέψεως εκπροσώπων της στο Άγιο Όρος με σκοπό την υποστήριξη του ρωσικού μοναχισμού. Τον Μάιο του 1960 ο Πατριάρχης Αθηναγόρας έδωσε άδεια στον επικεφαλής της Ρωσικής Εκκλησιαστικής Αποστολής στην Ιερουσαλήμ, αρχιμανδρίτη Αυγουστίνο Σουντοπλάτοφ, να μεταβεί στο Άγιο Όρος. [28] Οι εκκλησιαστικές Αρχές της Ρωσικής Εκκλησίας υπερασπίζονταν το ταξίδι στο Άγιο Όρος των εκπροσώπων της, οι οποίοι από τις 24 Σεπτεμβρίου έως την 1^η Οκτωβρίου 1961 συμμετείχαν στην Α΄ Πανορθόδοξη Διάσκεψη στη Ρόδο. Το ζήτημα της επισκέψεως στο Άγιο Όρος συνδέθηκε στην αλληλογραφία με τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως με το ζήτημα της συμμετοχής στη συνάντηση της Ρόδου της αντιπροσωπείας από τη Μόσχα. [29] Ωστόσο ο Πατριάρχης Αθηναγόρας, με όλη την ευμένεια που επεδείκνυε στο ζήτημα του προσκυνήματος των Ρώσων στο Άγιο Όρος, στην πραγματικότητα επεδίωκε να το περιορίσει. Έτσι, στην επιστολή του στον Πατριάρχη Αλέξιο ο προκαθήμενος της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως ειδοποίησε ότι επιτρέπεται να μεταβεί στο Άγιο Όρος μόνον ο επικεφαλής της αντιπροσωπείας της Ρωσικής Εκκλησίας αρχιεπίσκοπος Γιαροσλάβλ και Ροστόφ Νικόδημος συνοδευόμενος από έναν κληρικό και έναν λαϊκό, [30] ενώ το αίτημα της Μόσχας αφορούσε όλους τους συμμετέχοντες της συναντήσεως στη Ρόδο από τη Ρωσική Εκκλησία (μεταξύ αυτών ήταν τρεις ιεράρχες και ένας πρεσβύτερος, οι οποίοι ήταν μέλη της αντιπροσωπείας, δύο λαϊκοί, σύμβουλοι της αντιπροσωπείας και ένας διερμηνέας). [31] Αρνητική στάση έναντι του ζητήματος της μεταβάσεως στο Άγιο Όρος των αντιπροσώπων της Ρωσικής Εκκλησίας τήρησαν και οι ελληνικές Αρχές. Σύμφωνα με τον επίσημο εκπρόσωπο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας αυτού του είδους η εκδρομή εκρίθη μη σκόπιμη από το Υπουργείο, επειδή η πλειονότητα των διαβιούντων στο Άγιο Όρος μοναχών δήθεν αντιτάσσονταν στην επίσκεψη. [32] Ο αρχιεπίσκοπος Νικόδημος και οι λοιποί αντιπρόσωποι εκ μέρους της Ρωσικής Εκκλησίας στη συνάντηση της Ρόδου αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στη Μόσχα χωρίς να μεταβούν τελικά στο Άγιο Όρος.

Για να αποφευχθεί η απευθείας σύγκρουση τόσο το Φανάρι, όσο και η κυβέρνηση της Ελλάδας τα επόμενα χρόνια ανταποκρίνονταν στα αιτήματα της Ρωσικής Εκκλησίας σχετικά με το προσκύνημα στο Άγιο Όρος. Οι αγιορείτικες ιερές μονές, συμπεριλαμβανομένης και της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος, δέχονταν επισκέψεις τόσο εκκλησιαστικών αποστολών, όσο και μεμονωμένων εκπροσώπων της Εκκλησίας. Υπέρ του οφέλους από τέτοιες προσκυνηματικές επισκέψεις από τη

Σοβιετική Ένωση με σκοπό την ενίσχυση των σχέσεων με τους Ρώσους μοναχούς στο Άγιο Όρος τασσόταν ο πρέσβης της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Ν. Κοριούκιν. [33] Μια ιδιαίτερη αφορμή για την αποστολή εκκλησιαστικής αντιπροσωπείας από τη Μόσχα στο Άγιο Όρος ήταν η ετησίως τελούμενη πανήγυρη του ουρανού προστάτη του ιερού καθιδρύματος, του μεγαλομάρτυρος Παντελεήμονος. Με υπαιτιότητα των ελληνικών Αρχών προέκυψαν μεγάλες δυσκολίες με μια εξ αυτών των επισκέψεων. Τον Αύγουστο του 1969 απεστάλη στην ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος αντιπροσωπεία της Ρωσικής Εκκλησίας με επικεφαλής τον μητροπολίτη Λένινγκραντ και Νόβγκοροντ Νικόδημο. Οι εκκλησιαστικοί εκπρόσωποι από τη Μόσχα έπρεπε να συμμετάσχουν στις πανηγυρικές εκδηλώσεις εξ αφορμής της επετείου των 800 ετών από της ιδρύσεως του ρωσικού ιερού καθιδρύματος. Το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας, ωστόσο, παρά την έγκριση του προσκυνήματος από τον Πατριάρχη Αθηνάγορα, συγκατατέθηκε να χορηγήσει θεωρήσεις εισόδου μόλις σε πέντε από τους δεκαπέντε Ρώσους προσκυνητές. Θεώρηση εισόδου δεν χορηγήθηκε προσωπικά στον μητροπολίτη Νικόδημο. [34] Αυτό το διάβημα προκάλεσε σοβαρή όξυνση στις σχέσεις μεταξύ του Πατριαρχείου Μόσχας και των ελληνικών Αρχών. Το ΤΕΕΣ ετοίμασε εκκλήσεις του Πατριάρχη Αλεξίου προς τον πρωθυπουργό της στρατιωτικής κυβέρνησης της Ελλάδας Γ. Παπαδόπουλο, τον Πατριάρχη Αθηνάγορα και την ηγεσία του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών (ΠΣΕ.). Ο μητροπολίτης Νικόδημος απευθύνθηκε με μήνυμα στους αδελφούς της μονής του Αγίου Μεγαλομάρτυρος Παντελεήμονος, όπου προσπάθησε να τους ενθαρρύνει στην άρση του σταυρού του μοναχισμού: «Έχετε συρρικνωθεί αριθμητικά, αλλά ο αγώνας σας κατέστη ακόμη μεγαλύτερος ενώπιον του Θεού». [35] Μετά από τρία χρόνια η Ρωσική Εκκλησία κατάφερε και εξασφάλισε τη μετάβαση στο Άγιο Όρος μιας εκκλησιαστικής αντιπροσωπείας από τη Μόσχα.

Ενίστε, ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως με δική του πρωτοβουλία προσκαλούσε υψηλούς εκπροσώπους της Ρωσικής Εκκλησίας στο Άγιο Όρος. Μια εξ αυτών των προσκλήσεων είχε ως αποδέκτη τον Πατριάρχη Αλέξιο με αφορμή τον εορτασμό της χιλιετηρίδος του Αγίου Όρος στις 24-28 Μαΐου 1963 (ημερομηνίες, που μετατέθηκαν αργότερα στις 22-24 Ιουνίου). [36] Τότε μετέβη στο Άγιο Όρος αντιπροσωπεία της Ρωσικής Εκκλησίας με επικεφαλής τον πρόεδρο του ΤΕΕΣ αρχιεπίσκοπο Γιαροσλάβλ και Ροστόφ Νικόδημο και μέλη τον ασκόντα χρέη πατριαρχικού εξάρχου Δυτικής Ευρώπης αρχιεπίσκοπο Σούροζ Αντώνιο Μπλουμ, τον επίσκοπο Σαράτοφ και Βολγκογκράντ Βαρθολομαίο Γκονταρόφσκι, τον αντιπρόεδρο του ΤΕΕΣ καθηγητή πρωθιερέα Β. Μποροβόι και τον αρχιερατικό επίτροπο των ενοριών του Πατριαρχείου Μόσχας στην Ουγγαρία πρωθιερέα Φ. Μπέρκι. Οι αγιορείτικοι εορτασμοί στάθηκαν μια καλή αφορμή για να διατυπώσει η Ρωσική Εκκλησία τον προβληματισμό της για τη θέση του ρωσικού μοναχισμού στο Άγιο Όρος. [37] Στις 23 Ιουνίου ο αρχιεπίσκοπος Νικόδημος τέλεσε την ακολουθία του εσπερινού και όρθρου στη ρωσική σκήτη του Αγίου Αποστόλου Ανδρέα, την οποία παρακολούθησαν προσευχόμενοι προκαθήμενοι και εκπρόσωποι των κατά τόπους Εκκλησιών, ο βασιλιάς της Ελλάδας Παύλος και άλλοι προσκεκλημένοι, οι οποίοι κατέφθασαν για τους εορτασμούς. Τρεισήμισι ημέρες η εκκλησιαστική αντιπροσωπεία από τη Μόσχα φιλοξενήθηκε στην ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος, όπου έτυχε θερμής υποδοχής από την αδελφότητα. Αυτές οι ημέρες αξιοποιήθηκαν για συμμετοχή στην κοινή λατρεία, γεγονός που κατέστη εκδήλωση πνευματικής υποστήριξης προς τους μοναχούς. Το ρωσικό ιερό καθίδρυμα κατά τη διάρκεια των εορτασμών επισκέφθηκε και ο γενικός γραμματέας του ΠΣΕ Β. Βίσερτ-Χουφτ. Αργότερα ενθυμήθηκε την επίσκεψή του ως εξής: «Υπήρχαν πολλές ενδείξεις ότι το μέλλον των μοναστηριών στο Άγιο Όρος δεν ήταν ανέφελο. Ιδιαίτερα θλιβερό ήταν όταν μετέβην σε ένα από τα ρωσικά ιερά καθιδρύματα για να πετύχω εκεί μόνο τρεις – τέσσερις υπερήλικες και ασθενείς μοναχούς. Παρακάλεσα μερικούς εκ των Ελλήνων φίλων μου να υποστηρίξουν το αίτημα της Ρωσικής Εκκλησίας προς την κυβέρνηση της Ελλάδας να επιτρέψει σε μοναχούς από τη Ρωσία την είσοδο στο Άγιο Όρος προς επάνδρωση αυτών των ρωσικών ιερών μονών». [38]

Ο αγώνας για την επάνδρωση της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος με Ρώσους

μοναχούς

Κατά τη συνάντηση της 24^{ης} Ιουλίου 1963 με τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αθηναγόρα ο αρχιεπίσκοπος Νικόδημος ενημέρωσε για τον κατάλογο Ρώσων μοναχών, οι οποίοι ήταν έτοιμοι να ενισχύσουν την αδελφότητα της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος. Σύμφωνα με τα στοιχεία του απολογισμού από τη μετάβασή του στο Άγιο Όρος ο προκαθήμενος της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως υποσχέθηκε κάθε διευκόλυνση στο ζήτημα της εισόδου μοναχών μη ελληνικής καταγωγής στο Άγιο Όρος και κατά την επίσκεψή του στην ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος στις 29 Ιουνίου διαβεβαίωσε την αδελφότητα ότι θα αφιχθούν στη μονή Ρώσοι μοναχοί. **[39]** «Όλες οι Εκκλησίες μπορούν να αποστέλλουν [στο Άγιο Όρος – σ.τ.σ.] όσους μοναχούς κρίνουν απαραίτητο [...] Δεν είναι καλό να έχουμε ανεπαρκή αριθμό μοναχών στη μοναχική μας ορθόδοξη ζωή. Χρειάζεται άμεσα να ανακοινωθούν τα ονόματα όσων επιθυμούν να έρθουν στο Άγιο Όρος», ανακοίνωσε στους συμμετέχοντες στην απογευματινή συνάντηση της 24^{ης} Ιουνίου 1963 με προκαθημένους και εκπροσώπους των κατά τόπους Εκκλησιών ο Πατριάρχης Αθηναγώρας. **[40]** Ωστόσο, κατά τη γνώμη τού προϊσταμένου της Διεύθυνσης Θρησκευμάτων του ΥΠΕΞ της Ελλάδας Θεοδώρου Μπαϊζου, μεταξύ της από θέσεως αρχής συγκατάθεσης τού προκαθημένου της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως για την επάνδρωση της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονα με Ρώσους μοναχούς και της επίλυσης αυτού του επώδυνου ζητήματος υπήρχε μεγάλη απόσταση. **[41]** Ελπίζοντας να συντομεύσει αυτή την απόσταση ο καθηγούμενος της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος αρχιμανδρίτης Ηλιανός προσπαθούσε να κρούσει τις θύρες του Φαναρίου και της ελληνικής κυβέρνησης. **[42]**

Ο Πατριάρχης Αλέξιος απευθύνθηκε στον Πατριάρχη Αθηναγόρα με επίσημο αίτημα να ευλογήσει τους μοναχούς της Ρωσικής Εκκλησίας να εγκατασταθούν στην ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος. Το αίτημα εξετάστηκε από τη συνεδρία της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, ενώ επίσης απεστάλη προς μελέτη και στην Ιερά Κοινότητα του Αγίου Όρους. Από τη Ρωσική Εκκλησία επρόκειτο να αποσταλούν δεκαοχτώ μονάζοντες, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν δύο αρχιμανδρίτες, εννέα ιερομόναχοι, πέντε ιεροδιάκονοι, ένας μοναχός και ένας δόκιμος μοναχός από τη Λαύρα της Αγίας Τριάδος και του Αγίου Σεργίου, την ιερά μονή Σπηλαίων του Πσκοφ, την ιερά μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου Οδησσού, καθεδρικούς και ενοριακούς ναούς. **[43]** Όλοι οι υποψήφιοι αδελφοί της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος, που ανακοινώθηκαν, είχαν λάβει έγκριση από το Συμβούλιο Υποθέσεων της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας και η αποστολή των μοναχών στο Άγιο Όρος επικυρώθηκε από την Κεντρική Επιτροπή του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης. **[44]** Τα απαραίτητα δικαιολογητικά για την αποστολή των μοναχών είχαν προσυμφωνηθεί με την Πρεσβεία της Ελλάδος στη Μόσχα. Τα ως άνω δικαιολογητικά μέσω της ελληνικής διπλωματικής αποστολής στη Μόσχα εστάλησαν στον Πατριάρχη Αθηναγόρα τον Ιούνιο του 1964. Μετά από κάποιο διάστημα οι Έλληνες διπλωμάτες τα επέστρεψαν αιτούμενοι τη μετάφρασή τους στα γαλλικά. Αυτό το αίτημα εκπληρώθηκε. Συμπληρωματικά μεταφράστηκαν στα γαλλικά τα βιογραφικά σημειώματα των μοναχών και τον Αύγουστο του 1965 εστάλησαν και πάλι μέσω της Πρεσβείας της Ελλάδος στη Σοβιετική Ένωση. Όμως από την από 19^{ης} Ιουλίου 1965 επιστολή του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αθηναγόρα με αποδέκτη τον προκαθήμενο της Ρωσικής Εκκλησίας κατέστη σαφές ότι δεν είχε ακόμη λάβει τα δικαιολογητικά των μοναχών. **[45]** Μόλις στις 3 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους ο Πατριάρχης Αθηναγώρας έστειλε τηλεγράφημα επιβεβαιώνοντας τη λήψη του καταλόγου των μοναχών. **[46]**

Μεταξύ των περιστάσεων που καθυστερούσαν τη διευθέτηση του ζητήματος των Ρώσων μοναχών ήταν η ανάγκη να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια τα πρόσωπα που αφίχθησαν στο Άγιο Όρος. Ως εκ τούτου κάθε υποψήφιος εξεταζόταν από κρατικές υπηρεσίες της Ελλάδος, γεγονός που απαιτούσε χρόνο. Είτε οφειλόταν η καθυστέρηση της άφιξης των Ρώσων μοναχών στην αργοκινησία της ελληνικής διπλωματίας ή τη βραδύτητα λειτουργίας των κρατικών Αρχών στην Αθήνα, είτε στην επιθυμία του Φαναρίου να καθυστερήσει το ζήτημα της προσελεύσεως των

μοναχών για την επάνδρωση της μονής, το αποτέλεσμα ήταν το ίδιο: δεν επιλυόταν το πρόβλημα. Στην επίσπευση της εκδόσεως ελληνικών θεωρήσεων εισόδου στους Ρώσους μοναχούς θα έπρεπε να συνδράμουν οι προσπάθειες του Συμβουλίου Υποθέσεων Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας, του Υπουργείου Εξωτερικών της ΕΣΣΔ και της Πρεσβείας της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα. [47]

Το ζήτημα της εκδόσεως ελληνικών θεωρήσεων εισόδου στους Ρώσους μοναχούς ηγέρθη το 1965 αρχικά στη συνάντηση του προέδρου του ΤΕΕΣ μητροπολίτη Λένινγκραντ και Νόβγκοροντ Νικοδήμου και στη συνέχεια του Πατριάρχη Αλεξίου με τον επιτετραμμένο της Ελλάδος στην ΕΣΣΔ Ιωάννη Τζούνη. Τον Φεβρουάριο του 1966 ο προκαθήμενος της Ρωσικής Εκκλησίας απέστειλε στον βασιλιά των Ελλήνων Κωνσταντίνο τηλεγράφημα αιτούμενος να αποκατασταθεί η δικαιοσύνη και να δοθεί η ευκαιρία να επανδρωθούν τα ρωσικά ιερά καθιδρύματα στο Άγιο Όρος με Ρώσους μοναχούς. «Δεν είναι κατανοητός για εμάς ο λόγος, για τον οποίο, παρά την υφιστάμενη συμφωνία του Αγιωτάτου Οικουμενικού Πατριάρχη Αθηναγόρα, επί αρκετά χρόνια πλέον δεν μπορούμε να λάβουμε από την βασιλική κυβέρνηση της Ελλάδος άδειες εισόδου και παραμονής για τους μοναχούς μας στο Άγιο Όρος», έγραψε στον μονάρχη ο Πατριάρχης Αλέξιος. [48] Το 1966 πραγματοποιήθηκε σειρά συναντήσεων εργασίας του Πατριάρχη Αλεξίου, του μητροπολίτη Νικοδήμου και του αναπληρωτή προέδρου του ΤΕΕΣ επισκόπου Ζαράισκ Ιουβενάλιου Πογιαρκόφ με Έλληνες διπλωμάτες. Σκοπός των συνομιλιών ήταν η προσπάθεια να λυθεί το ζήτημα με την έκδοση θεωρήσεων εισόδου στην Ελλάδα στους Ρώσους μοναχούς.

Επιτέλους εξασφαλίσθηκε η συγκατάθεση των ελληνικών Αρχών, αλλά μόλις στους πέντε εκ των δεκαοχτώ μοναχών επετράπη η προσέλευση στο Άγιο Όρος και η εγκατάσταση στην ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος. Στους υπολοίπους αρνήθηκαν αυτή τη δυνατότητα. [49] Αλλά και εξ αυτών των πέντε μοναχών, πρώην αδελφών της ιεράς μονής των Σπηλαίων του Πσκοφ, ο ένας δεν κατόρθωσε να αξιοποιήσει την άδεια για λόγους υγείας, ενώ εξαναγκάστηκαν να αρνηθούν τον άλλο οι ίδιες οι μοναστηριακές Αρχές. [50] Στην πράξη μόλις τρεις μοναχοί συμπλήρωσαν την υπέργρηρη αδελφότητα της ρωσικής μονής. Οι εκκλησιαστικές Αρχές της Ρωσικής Εκκλησίας επέστησαν την προσοχή του Φαναρίου και της Πρεσβείας της Ελλάδος στη Μόσχα στην μη ικανοποίησή τους από αυτή την κατάσταση πραγμάτων. [51] Όμως ακόμη και ο μικρός αριθμός νέων μοναχών κάπως ενεθάρρυνε τη μοναστηριακή αδελφότητα. Ο πρωθιερέας Δ. Νιτσοβετάεφ, ο οποίος εκείνη την περίοδο σπούδαζε στη Θεολογική Σχολή του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, έγραψε στον μητροπολίτη Νικόδημο: «Ενθαρρύνθηκε η ρωσική μονή μετά από την άφιξη εκεί των ημετέρων μοναχών. Τώρα δεν αισθάνεται κανείς εντός της την καταπιεστική εκείνη παραμέληση και εγκατάλειψη». [52]

Κατά τη γνώμη του σύγχρονου εκκλησιαστικού ιστορικού Μ. Σκαρόφσκι, η σταδιακή άμβλυση της θέσεως των ελληνικών Αρχών στο ζήτημα της επάνδρωσης της αδελφότητας της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονα κατέστη αποτέλεσμα της αντίδρασης της διεθνούς κοινότητας, [53] ενώ ο Ολιβιέ Κλέμαν αποδίδει τη λήψη αδειάς για την προσέλευση Σλάβων και Ρουμάνων μοναχών προς επάνδρωση μονών στην επιμονή του Πατριάρχη Αθηναγόρα. [54]

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του πρέσβη της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Ν. Κοριούκιν οι Έλληνες επίσημοι δήλωναν ότι η μερική λύση του ζητήματος των μοναχών δύναται στο μέλλον να καταστεί προηγούμενο για θετική στάση έναντι παρομοίων αιτημάτων [55]. Ως εκ τούτου τον Φεβρουάριο του 1969 εστάλη στον υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδος Παναγιώτη Πιπινέλη νέο αίτημα να επιτραπεί σε άλλους τέσσερις μονάζοντες της Ρωσικής Εκκλησίας να εγκατασταθούν στην ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος. [56] Τον Απρίλιο του ίδιου έτους παρόμοιο αίτημα υπεβλήθη στον προκαθήμενο της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως. Προς εγκατάσταση επελέγησαν υποψήφιοι από δεκαοχτώ μοναχούς, οι οποίοι είχαν προταθεί στο Φανάρι πριν από έξι χρόνια. [57] Στις 24 Απριλίου του 1969 ο μητροπολίτης Νικόδημος μετέβη στον πρέσβη της Ελλάδος στην ΕΣΣΔ Άγγελο Βλάχο και προσπάθησε να ενημερωθεί για την πορεία του αιτήματός του στον υπουργό

Εξωτερικών της Ελλάδος. Όμως, κατά τα λεγόμενα του διπλωμάτη, δεν διέθετε ορισμένες πληροφορίες ούτε σχετικά με το αίτημα, αλλά ούτε και σχετικά με την αντίδραση σε αυτό στο Υπουργείο Εξωτερικών. Επίσης, δεν εγγυόταν την αίσια έκβαση της υπόθεσης. [58]

Η κωλυσιεργία από τις ελληνικές Αρχές στο ζήτημα της επανδρώσεως των μη ελληνικών μονών του Αγίου Όρους, τα κλώματα, που προκαλούνταν στους προσκυνητές, ο από 14^{ης} Φεβρουαρίου του 1969 νόμος υπ' αριθμ. 124 της κυβέρνησης της Ελλάδος, με τον οποίο διευρύνθηκαν οι αρμοδιότητες του Υπουργείου Εξωτερικών της χώρας και του πολιτικού διοικητή του Άθου έναντι του Αγίου Όρους και των ευρισκόμενων εκεί ιερών μονών, τα σχέδια των ελληνικών Αρχών να μετατραπεί το Άγιο Όρος σε τόπο διεθνούς τουρισμού προκάλεσαν την αρνητική αντίδραση της Ιεράς Συνόδου της Ρωσικής Εκκλησίας. Η Σύνοδος ανέλαβε πρωτοβουλία να παραπεμφθεί το ζήτημα του Αγίου Όρους στην κρίση της Πανορθόδοξου Διασκέψεως. [59] Προς εφαρμογή της συνοδικής αποφάσεως ο Πατριάρχης Αλέξιος απευθύνθηκε στις 15 Απριλίου του 1969 στον πρωθυπουργό της στρατιωτικής κυβέρνησης της Ελλάδας Γ. Παπαδόπουλο, τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αθηναγόρα και τον γενικό γραμματέα του ΠΣΕ Ι. Μπλέικ. Αντίγραφα των πατριαρχικών επιστολών απεστάλησαν από την ηγεσία του Συμβουλίου Θρησκευμάτων στο Υπουργείο Εξωτερικών της ΕΣΣΔ με υπόδειξη «λίαν επείγον». [60] Σε μια προσπάθεια να χρησιμοποιήσει το κύρος του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερωνύμου με σκοπό μια ενδεχόμενη ακύρωση του νόμου υπ' αριθμ. 124/1969 ο Πατριάρχης Αλέξιος έγραψε στις 30 Απριλίου 1969 στον προκαθήμενο της Εκκλησίας της Ελλάδος. Η επακολουθήσασα αλληλογραφία δεν έδειξε κάποια συμπάθεια του Αρχιεπισκόπου Ιερωνύμου στο ζήτημα της ακύρωσης του νόμου, ο οποίος κατά τον Έλληνα εκκλησιαστικό ηγέτη «έχει καλώς, διότι ούδολως παραβιάζει τον Καταστατικόν Χάρτην του Αγίου Όρους». [61] Η εν λόγω θέση δεν έγινε αποδεκτή από τις εκκλησιαστικές Αρχές της Ρωσικής Εκκλησίας. [62]

Το ζήτημα για τις επιπτώσεις της εφαρμογής του νέου ελληνικού νόμου σχετικά με τη θέση της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος και της παρουσίας της προκάλεσε προβληματισμό στην Πρεσβεία της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα και εξετάσθηκε από το Συμβούλιο Θρησκευμάτων. [63]

Συνεπεία των δραστήριων ενεργειών των εκκλησιαστικών Αρχών της Ρωσικής Εκκλησίας σε εκκλησιαστική και κυβερνητική κατεύθυνση ελήφθη η άδεια εγκατάστασης Ρώσων μοναχών στην ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος. Όμως η Ιερά Κοινότητα ενέκρινε τους τρεις από τους τέσσερις υποψήφιους αδελφούς του ρωσικού μοναστηριού. [64]

Όξυνση των σχέσεων μεταξύ των Ορθόδοξων Εκκλησιών Ρωσίας και Κωνσταντινουπόλεως προκάλεσε ο διορισμός του αρχιμανδρίτη Άβελ Μακεντόνοφ ως ασκούντος χρέη καθηγουμένου της μονής του Αγίου Παντελεήμονος μετά την κοίμηση τον Ιανουάριο του 1971 του καθηγουμένου του ρωσικού καθιδρύματος μεγαλόσχημου αρχιμανδρίτη Ηλιανού Σορόκιν. Ανταποκρινόμενος στο επί του θέματος τούτου ενημερωτικό τηλεγράφημα του τοποτηρητή του πατριαρχικού θρόνου Μόσχας μητροπολίτη Κρουτίτσης και Κολόμνας Ποιμένος Ιζβέκοφ, ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Αθηναγόρας απέστειλε επιστολή, όπου υπέδειξε ότι η ειλημμένη στη Μόσχα απόφαση προσκρούει στο Καταστατικό του Αγίου Όρους και παραβιάζει τη δικαιοδοσία του Φαναρίου επί των αγιορείτικων ιερών μονών και επομένως δεν ισχύει. [65] Ο Πατριάρχης Αθηναγόρας ενημέρωσε ότι σύμφωνα με το άρθρο 116 του Καταστατικού Χάρτη των αγιορείτικων ιερών μονών μέχρι τον διορισμό του νέου καθηγουμένου τις υποθέσεις της μονής αναλαμβάνει μια επιτροπή από κοινού με το γεροντοσυμβούλιο. Επιπλέον, η διατύπωση του τύπου «ασκών χρέη καθηγουμένου» είναι άγνωστη στο Άγιο Όρος και συνεπώς «απαράδεκτη» και «ακατάλληλη». [66]

Η Ρωσική και η Βουλγαρική Ορθόδοξη Εκκλησία συνενώνουν τις προσπάθειές τους στον αγώνα για την επάνδρωση του Αγίου Όρους με Σλάβους μοναχούς

Αγιορείτικο «πρόβλημα» δεν υπήρχε μόνο για τη Ρωσική Εκκλησία. Δυσκολίες αντιμετώπιζε και η Ορθόδοξη Εκκλησία της Βουλγαρίας σχετικά με την ιερά μονή Ζωγράφου: προκαλούνταν προσκόμματα στην προσέλευση νέων μοναχών. Η Ιερά Κοινότητα τον Μάρτιο του 1965 διόρισε καθηγούμενο στην ιερά μονή Ζωγράφου τον Ρουμάνο στην καταγωγή αρχιμανδρίτη Δομέτιο Τριχενέα, ο οποίος δεν είχε προηγουμένως καμία σχέση με τη μονή. Αυτός ο διορισμός προκάλεσε τη διαμαρτυρία της Εκκλησίας της Βουλγαρίας και αποτέλεσε αντικείμενο αλληλογραφίας με τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Ο προκαθήμενος της Ρωσικής Ορθόδοξου Εκκλησίας έγραφε επί αυτού στον Βούλγαρο αδελφό του: «Αυτή η ενέργεια του Οικουμενικού Πατριαρχείου, που αποβλέπει στην εξάλειψη της σλαβικής επιρροής στον Άθωνα και την επιβολή της επικράτησης των Ελλήνων στο Άγιο Όρος αξίζει εκ μέρους μας μομφής και κατάκρισης, διότι αντιφάσκει προς το πνεύμα της χριστιανικής ελευθερίας και της εν Χριστώ φιλαδελφίας». [67]

Το Πατριαρχείο Μόσχας ένωσε τις προσπάθειές του στον αγώνα για το Άγιο Όρος με την Εκκλησία της Βουλγαρίας. Ο Πατριάρχης Βουλγαρίας Κύριλλος Κονσταντίνοφ και ο μητροπολίτης Λένινγκραντ και Νόβγκοροντ Νικόδημος κατά τη διάρκεια των εορτασμών της επετείου των 1100 ετών από την κοίμηση του Φωτιστού των Σλάβων Αγίου Ισαποστόλου Κυρίλλου τον Μάιο του 1969 στη Σόφια ειδοποίησαν τον Πατριάρχη Αθηνάγορα ότι εάν δεν εξασφάλιζε την επίλυση του προβλήματος του Αγίου Όρους μέσω διαλόγου με τους εκπροσώπους της Ιεράς Κοινότητας και των Αρχών των Αθηνών, τότε θα επιμείνουν στη σύγκληση Πανορθόδοξου Διασκέψεως, αφιερωμένης στο εν λόγω πρόβλημα. [68] Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Πατριάρχη Κυρίλλου, ο Πατριάρχης Ρουμανίας Ιουστινιανός υποστήριξε την πρόταση να συγκληθεί διάσκεψη προς συζήτηση του αγιορείτικου θέματος, όχι όμως Πανορθόδοξη, αλλά των εκπροσώπων των κατά τόπους Εκκλησιών, που διαθέτουν μονές στο Άγιο Όρος. [69]

Η κρίσιμη θέση των σλαβικών ιερών μονών στο Άγιο Όρος προέτρεψε τις εκκλησιαστικές Αρχές των Ορθόδοξων Εκκλησιών Ρωσίας και Βουλγαρίας να απευθύνουν τον Ιούνιο του 1970 κοινή δήλωση με αποδέκτες τις Ορθόδοξες και ετερόδοξες Εκκλησίες, καθώς και τη διεθνή κοινότητα. [70] Μετά από τρεις μήνες ο τοποτηρητής του πατριαρχικού θρόνου Μόσχας μητροπολίτης Κρουτίτσας και Κολόμνας Ποιμήν διατύπωσε τη θέση της Ρωσικής Εκκλησίας, σύμφωνα με την οποία το αγιορείτικο ζήτημα θα έπρεπε να ενταχθεί στην ημερήσια διάταξη της Πανορθόδοξου Διασκέψεως. [71] Για το σχέδιο του σχετικού μηνύματος προτού ακόμη δημοσιευθεί ενημερώθηκε ο Πατριάρχης Κύριλλος, ο οποίος εξέφρασε πλήρη υποστήριξη στο περιεχόμενο του κειμένου, στην αιτιολόγησή του, καθώς και στο ύφος και τη γλώσσα της παρουσίασης των θέσεων. [72]

Ιστορική επίσκεψη: Ο Πατριάρχης Ποιμήν στο Άγιο Όρος. Τα περαιτέρω βήματα στη συνεργασία με την Εκκλησία της Βουλγαρίας

Ο Πατριάρχης Μόσχας και Πασών των Ρωσικών Ποιμήν συνοδευόμενος από εκκλησιαστική αντιπροσωπεία της Μόσχας μετά τη λήξη της ειρηνικής επίσκεψης στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος κατά το δεύτερο μισό Οκτωβρίου του 1972 πραγματοποίησε προσκύνημα στο Άγιο Όρος, όπου μετέβη στις Καρυές, την ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος και την ιερά μονή Ιβήρων. [73] Ήταν η πρώτη επίσκεψη στο Άγιο Όρος προκαθημένου της Ρωσικής Εκκλησίας και είχε μεγάλη σημασία για την ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος και την αδελφότητα της. [74] Στην ομιλία του στο Πρωτάτο ο Πατριάρχης Ποιμήν διατύπωσε τον προβληματισμό του εξαιτίας της συρρίκνωσης του αριθμού των αδελφών στη ρωσική ιερά μονή και εξέφρασε την ελπίδα ότι η Ιερά Κοινότητα θα ανταποκρινόταν στην επιθυμία Ρώσων μοναχών να ασκούνται στο Άγιο Όρος. [75] Ιδιαίτερως εγκάρδια ήταν η συναναστροφή του προκαθημένου της Ρωσικής Εκκλησίας με τους μοναχούς στην ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος. Μετά το πέρας του αδελφικού γεύματος ο Πατριάρχης Ποιμήν ανέφερε: «Προσήλθαμε εδώ με μεγάλη χαρά και επιθυμία να βοηθήσουμε σε κάτι αυτό το ιερό καθίδρυμα. Όλα όσα εξαρτώνταν από το χέρι μας τα πράξαμε και θα τα πράττουμε και θα συνδράμουμε παντοιοτρόπως». [76] Σύμφωνα με τη μαρτυρία του μέλους της εκκλησιαστικής

αντιπροσωπείας της Μόσχας ιερέα Π. Μπουμπουρούζ οι εκκλησιαστικές και πολιτειακές Αρχές της Ελλάδος περιποιήθηκαν δεόντως τους φιλοξενούμενους από τη Μόσχα, πράγμα που δεν παρεμπόδισε τις κρατικές υπηρεσίες να επιβάλουν καθεστώς παρακολούθησης και ελέγχου όλων των μετακινήσεων των μελών της αντιπροσωπείας, μεταξύ άλλων και επί του Αγίου Όρους. [77]

Εκπληρώνοντας την υπόσχεση ότι θα βοηθήσει την αδελφότητα, ο Πατριάρχης Ποιμήν υπέβαλε αίτημα τον Οκτώβριο του 1972 στον αντιβασιλέα και πρωθυπουργό της στρατιωτικής κυβέρνησης της Ελλάδας Γ. Παπαδόπουλο να συνδράμει στην έκδοση άδειας από τις ελληνικές Αρχές σε μονάζοντες από την ΕΣΣΔ να εγκατασταθούν στη μονή του Αγίου Παντελεήμονος Αγίου Όρους. Τον ίδιο μήνα το εν λόγω αίτημα υπεβλήθη από τον επικεφαλής του Πατριαρχείου Μόσχας στον Γ. Παπαδόπουλο κατά την προσωπική τους συνάντηση στην Αθήνα. Σύμφωνα με μαρτυρίες Σοβιετικών διπλωματών ο αντιβασιλέας και πρωθυπουργός απάντησε: «Δεν υπήρξε περίπτωση να μην εκπληρώσω οιοδήποτε αίτημα της Εκκλησίας». [78] Μεσολάβησε ένας χρόνος, χωρίς ωστόσο να προχωρήσει η υπόθεση. Η έλλειψη ανταπόκρισης από ελληνικής πλευράς προέτρεψε τους προκαθημένους των Ορθόδοξων Εκκλησιών Ρωσίας και Βουλγαρίας να απευθύνουν την 1^η Νοεμβρίου 1973 κοινό μήνυμα στον Γ. Παπαδόπουλο, με το οποίο τον ενημέρωναν για τις διατηρούμενες δυσχέρειες στο θέμα της εισόδου των δοκίμων και των μοναχών στο Άγιο Όρος προς επάνδρωση της ρωσικής μονής του Αγίου Παντελεήμονος και της βουλγαρικής μονής Ζωγράφου. [79] Η εν λόγω επιστολή παραδόθηκε στις 12 Νοεμβρίου από τον πρόεδρο του ΤΕΕΣ μητροπολίτη Τούλας και Μπελιόφ Ιουβενάλιο Πογιαρκόφ και τον προϊστάμενο του Μετοχίου της Εκκλησίας της Βουλγαρίας στη Μόσχα αρχιμανδρίτη Νέστωρα Κρίστεφ στον πρέσβη της Ελλάδας στην ΕΣΣΔ Α. Δημητρόπουλο.

Τρεις φορές, στις 3 Απριλίου, στις 10 Σεπτεμβρίου και στις 12 Νοεμβρίου 1973, ο Πατριάρχης Ποιμήν έγραψε στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Δημήτριο Παπαδόπουλο αιτούμενος να επιβεβαιώσει εκείνος την ευλογία, που είχε ήδη δοθεί από τον Πατριάρχη Αθηνάγορα για προσέλευση έξι μοναχών στην ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος. «Εκλαμβάνουμε την ανεξήγητη σιγή σας ως περιφρόνηση των αιτημάτων μας προς την Αγιοσύνη Σας, μας προκαλεί πικρία, και προς μεγάλη μας λύπη συνδράμει μόνον στην αποδυνάμωση των αδελφικών δεσμών, που συνδέουν τις Αγίες μας Εκκλησίες» έγραψε τον Νοέμβριο του 1973 σε τηλεγράφημα προς τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ο προκαθήμενος της Ρωσικής Εκκλησίας. [80]

Ως συμπέρασμα

Σε τι έγκειται η αιτία του «άκαμπτου» της θέσεως της ελληνικής πλευράς στο θέμα της προσέλευσης μοναχών από τις σλαβικές κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες στο Άγιο Όρος, από όποιον και αν εκφραζόταν: είτε από την κυβέρνηση των Αθηνών, είτε από Έλληνες διπλωμάτες, το Φανάρι ή την Ιερά Κοινότητα; Μπορούμε με ασφάλεια να πούμε: στη βάση της αντίδρασης βρίσκονταν οι εθνικοί και πολιτικοί φόβοι. Το Άγιο Όρος αντιμετωπιζόταν από τους Έλληνες ως κληρονομικό κτήμα, όπου ήταν ανεπιθύμητο ένα άλλο εθνικό στοιχείο. Επικαλούμενη το Καταστατικό της μοναστικής πολιτείας η ελληνική πλευρά αρνείτο να αναγνωρίσει εθνικές ιερές μονές στο Άγιο Όρος, επιτρέποντας μόνο τα εθνικά χαρακτηριστικά ορισμένων αγιορείτικων ιερών καθιδρυμάτων. Επομένως και η πολιτική της ελληνικής πλευράς ακολουθούσε την επιδίωξη να αποτραπεί το ενδεχόμενο ενίσχυσης τού μη ελληνικού μοναχισμού σε επιμέρους ιερές μονές. Επιπλέον φοβούνταν και την ιδεολογική επιρροή από την πλευρά των μοναζόντων με προσέλευση από τις χώρες του σοσιαλιστικού στρατοπέδου.

Με ιδιαίτερη οξύτητα εκφραζόταν η αντιπαλότητα της ελληνικής πλευράς έναντι των Ρώσων μοναχών. Δεν λησμόνησαν στην Ελλάδα ότι το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. και στις αρχές του 20^{ου} αι. διευρύνθηκε η ρωσική μοναχική παρουσία στο Άγιο Όρος: μοναχοί από τη Ρωσία δεν εγκαταβίωναν όχι μόνον στην ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος, αλλά και σε σκήτες και επιμέρους κελιά και

στα άρτι αποκτηθέντα οικοπέδα ανεγείρονταν ναοί και βοηθητικά οικοδομήματα. Αυτή η διεύρυνση κατέστη δυνατή χάρη στη Συνθήκη της Αδριανουπόλεως του 1829 μεταξύ της Αγίας Πετρούπολεως και της Οθωμανικής Πύλης ως αποτέλεσμα του Ρωσοτουρκικού Πολέμου 1828-1829. Επιτρεπόταν στους Ρώσους υπηκόους η ελεύθερη είσοδος μεταξύ άλλων και στο Άγιο Όρος και η εγγραφή στα μοναχολόγια των αγιορείτικων ιερών μονών. Με την πάροδο του χρόνου όμως οι Αρχές της ελεύθερης πλέον Ελλάδας άρχισαν να φοβούνται ότι με την αύξηση του ρωσικού μοναχισμού θα αυξηθεί και η πολιτική επιρροή της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Αυτός ο φόβος προσέγγιζε την αχαριστία, καθότι η Ρωσία ήταν ακριβώς εκείνη η οποία διαδραμάτισε σημαντικότατο ρόλο στην επίτευξη από την Ελλάδα της εθνικής και πολιτικής κυριαρχίας της. Τη δεκαετία του 1960 και στις αρχές του 1970 ο φόβος των ελληνικών Αρχών ενώπιον της πολιτικής επιρροής από την πλευρά του ακόμη πιο ξένου πλέον σοβιετικού κράτους εξανάγκασε να ληφθούν μέτρα προς περιορισμό ακόμη και της μοναχικής παρουσίας από τη Σοβιετική Ένωση, παρόλο που οι Ρώσοι μοναχοί έβλεπαν την κομμουνιστική ιδεολογία όχι με μεγαλύτερη συμπάθεια από τις ίδιες τις ελληνικές Αρχές.

[1] Письмо Патриарха Московского и всея Руси Алексия Архиепископу Константинополя-Нового Рима и Вселенскому Патриарху Афинагору от 7.06.1961 г. (Η από 7^{ης} Ιουνίου 1961 επιστολή του Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλεξίου στον Αρχιεπίσκοπο Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικό Πατριάρχη Αθηνάγορα) // Архив ОБЦС (Αρχείο του ΤΕΕΣ). Д. 31. 1961.

[2] Письмо игумена Свято-Пантелеимонова монастыря архимандрита Илиана председателю ОБЦС митрополиту Крутицкому и Коломенскому Николаю от 29.10.1959 г. (Η από 29^{ης} Οκτωβρίου 1959 επιστολή του καθηγουμένου της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος αρχιμανδρίτη Ηλιανού στον πρόεδρο του ΤΕΕΣ μητροπολίτη Κρουτίτσης και Κολόμνας Νικόλαο) // ГАРФ. Ф. Р-6991. Оп. 2. Д. 293. Л. 61.

[3] *Василий (Кривошеин), архиеп.* Переписка с Афоном. Письма и документы. М.: Свято-Екатерининский мужской монастырь, Брюссель (Αρχιεπίσκοπος Βασίλειος Κριβοσέιν. Αλληλογραφία με τον Άθωνα. Επιστολές και κείμενα): Conference Sainte Trinite du Patriarcat de Moscou ASBL, 2012. σ. 64.

[4] Отчёт о посещении русского монастыря святого Пантелеимона на Афоне третьих секретарей посольства СССР в Греции И. А. Кривогуза и В. И. Кобликова. Приложение к № 0232 от 7.10.1963 г. (Απολογιστική έκθεση της επίσκεψης στη ρωσική ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος Αγίου Όρους των γ' γραμματέων της Πρεσβείας της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Ι. Κριβογκούζ και Β. Κόμπλικοφ. Παράρτημα του εγγράφου αριθμ. 0232 από 7^{ης} Οκτωβρίου 1963) // ГАРФ. Ф. Р-6991. Оп. 1. Д. 2131. Л. 88.

[5] К вопросу о положении в Греческой Православной Церкви. Справка третьего секретаря посольства СССР в Греции Г. Волкова № 323 от 25.09.1972 г. (Σχετικά με το θέμα της θέσεως της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Ελλάδος. Το υπ' αριθμ. 323 και ημερομ. 25.09.1972 υπηρεσιακό σημείωμα του γ' γραμματέα της Πρεσβείας της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Γ. Βόλκοφ) // АВПРФ, ф. 084, оп. 63, п. 203, д. 9, л. 10; ГАРФ. Ф. Р-6991. Оп. 6. Д. 522. Л. 33.

[6] *Нивьер А.* Православные священнослужители, богословы и церковные деятели русской эмиграции в Западной и Центральной Европе 1920-1995. Биографический справочник (Α. Νιβιέρ. Ορθόδοξοι κληρικοί, θεολόγοι και εκκλησιαστικές προσωπικότητες της ρωσικής Διασποράς στη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη 1920-1995. Βιογραφικός οδηγός). Русский путь-ΥΜΚΑ-PRESS, М.

[7] Πисьмо игумена Модеста протоиерею Р. Гану от [27.06. ст. ст.] 10.07.1960 г. Цит. по: *Ган С., прот.* Протоиерей Ростислав Ган (1911-1975) и его переписка с русскими святогорцами (Η από 27^{ης} Ιουνίου/10^{ης} Ιουλίου 1960 επιστολή του καθηγουμένου Μοδέστου στον πρωθιερέα Ρ. Γκαν. Βάσει του: *Πρωθιερ. Σ. Γκαν.* Ο πρωθιερέας Ροστισλάφ Γκαν (1911 – 1975) και η αλληλογραφία του με Ρώσους αγιορείτες) // *Церковь и время.* 2017. № 1 (78). σ. 78.

[8] Третий секретарь посольства СССР в Греции Г. Волков указывал на то, что по данным переписи к 1971 году за предшествующие десять лет численность монашествующих на Святой Горе сократилась на 500 человек и составила 1732 человека, из которых было 1500 монахов. Вл.: К вопросу о положении в Греческой Православной Церкви. Справка третьего секретаря посольства СССР в Греции Г. Волкова № 323 от 25.09.1972 г. (Ο γ΄ γραμματέας της Πρεσβείας της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Γ. Βόλκοφ υπέδειξε ότι σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής κατά τη διάρκεια της δεκαετίας που προηγείτο του 1971 ο αριθμός των μοναζόντων του Αγίου Όρους συρρικνώθηκε κατά 500 άτομα και ανερχόταν στα 1732 άτομα, μεταξύ των οποίων 1500 ήταν μοναχοί. Вл.: Σχετικά με το θέμα της θέσεως της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος. Το υπ' αριθμ. 323 και ημερομ. 25.09.1972 υπηρεσιακό σημείωμα του γ΄ γραμματέα της Πρεσβείας της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Γ. Βόλκοφ) // *ΑΒΠΡΦ*, φ. 084, оп. 63, п. 203, д. 9, л. 10; *ΓΑΡΦ*. Φ. Ρ-6991. Оп. 6. Д. 522. Л. 33.

[9] Отчёт о поездке в Грецию на Святую Гору Афон делегации Русской Православной Церкви. 1962 (Απολογιστική έκθεση της επίσκεψης στην Ελλάδα και στο Άγιο Όρος της αντιπροσωπείας της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας. Έτος 1962)// *ОР РГБ*. Φ. 938. К. 38. Ед. хр. 17. Л. 4.

[10] Αυτόθι. Л. 7-8.

[11] *Κλεμαν Ο., проф.* Беседы с Патриархом Афинагором (*Καθηγ. Ο. Κλέμαν.* Συζητήσεις με τον Πατριάρχη Αθηναγόρα). Брюссель: Изд-во «Жизнь с Богом», 1993. σ. 63.

[12] Копия письма игумена Свято-Пантелеимонова монастыря на Святой Горе Афон архимандрита Илиана послу СССР в Греции М. Г. Сергееву от 18.06.1961 г. (Αντίγραφο της από 18^{ης} Ιουνίου 1961 επιστολής του καθηγουμένου της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος αρχιμανδρίτη Ηλιανού στον πρέσβη της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Μ. Σεργκέεφ) // *ΑΒΠΡΦ*, φ. 84, оп. 44, п. 54, д. 14, л. 11; *ΓΑΡΦ*. Φ. Ρ-6991. Оп. 2. Д. 435. Л. 146.

[13] Πисьмо посла СССР в Греции М. Г. Сергеева министру иностранных дел СССР А. А. Громыко № 417 от 5.11.1961 г. (Η από 5^{ης} Νοεμβρίου 1961 επιστολή του πρέσβη της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Μ. Σεργκέεφ προς τον υπουργό Εξωτερικών της ΕΣΣΔ Α. Γκρομίκο) // *ΑΒΠΡΦ*, φ. 084, оп. 51, п. 180, д. 16, л. 37-38; *ΓΑΡΦ*. Φ. Ρ-6991. Оп. 1. Д. 1936. Л. 204-205.

[14] Πисьмо русских монахов послу СССР в Греции М. Г. Сергееву [без даты] (Αχρονολόγητη επιστολή Ρώσων μοναχών στον πρέσβη της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Μ. Σεργκέεφ) // *ΑΒΠΡΦ*, φ. 84, оп. 45, п. 57, д. 11, лл. 2-3; *ΓΑΡΦ*. Φ. Ρ-6991. Оп. 2. Д. 470. Л. 21-22.

[15] Πисьмо посла СССР в Греции М. Г. Сергеева председателю Совета по делам Русской Православной Церкви В. А. Куроедову № 7 от 13.01.1962 г. (Η από 13^{ης} Ιανουαρίου 1962 και αριθμ. 7 επιστολή του πρέσβη της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Μ. Σεργκέεφ στον πρόεδρο του Συμβουλίου Υποθέσεων Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας Β. Κουρογέντοφ) // *ΑΒΠΡΦ*, φ. 84, оп. 45, п. 57, д. 11, л. 1; *ΓΑΡΦ*. Φ. Ρ-6991. Оп. 2. Д. 470. Л. 18.

[16] Записка заместителя председателя Совета по делам Русской Православной Церкви В. Г. Фурова заведующему 5 Европейским отделом МИД СССР С. Т. Аставину № 438 от 10.02.1962 г. (То από 10^{ης} Φεβρουαρίου 1962 και αριθμ. 438 σημείωμα του αναπληρωτή προέδρου του Συμβουλίου Υποθέσεων Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας Β. Φούροφ στον προϊστάμενο του ε΄ Τμήματος Ευρώπης του ΥΠΕΞ της ΕΣΣΔ Σ. Αστάβιν) // ΑΒΠΡΦ, φ. 84, οπ. 45, π. 57, δ. 11, λ. 5; ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 2. Д. 470. Л. 35.

[17] Вербальная нота Министерства иностранных дел Греции миссии СССР в Греции № 9432 от 28.03.1925 г. (Η από 28^{ης} Μαρτίου 1925 και αριθμ. 9432 ρηματική διακοίνωση του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδος προς την αποστολή της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 2. Д. 470. Л. 64.

[18] Вербальная нота миссии СССР в Греции МИД Греции № 794 от 16.04.1925 г. (Η από 16^{ης} Απριλίου 1925 και αριθμ. 794 ρηματική διακοίνωση της αποστολής της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα προς το ΥΠΕΞ της Ελλάδος). Вербальная нота МИД Греции миссии СССР в Греции № 5785 от 2.07.1925 г. (Η από 2^{ας} Ιουλίου 1925 και αριθμ. 5785 ρηματική διακοίνωση της ΥΠΕΞ της Ελλάδος προς την αποστολή της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα). Вербальная нота миссии СССР в Греции МИД Греции № 1249 от 18.10.1925 г. (Η από 18^{ης} Οκτωβρίου 1925 και αριθμ. 1249 ρηματική διακοίνωση της αποστολής της ΕΣΣΔ προς το ΥΠΕΞ της Ελλάδος). // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 2. Д. 470. Л. 65-66, 67, 68-69.

[19] Запись беседы генерального консула СССР в Стамбуле Б. А. Савинова с патриархом Вселенской Патриархии Афинагорасом и членами Синода 1 января 1965 г. Из дневника Б. А. Савинова № 42 от 5.02.1965 г. (То από 1^{ης} Ιανουαρίου 1965 πρακτικό της συνομιλίας του γενικού προξένου της ΕΣΣΔ στην Κωνσταντινουπόλη Μπ. Σάβινοφ με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Αθηναγόρα και μέλη της Ιεράς Συνόδου. Από το ημερολόγιο του Μπ. Σάβινοφ αριθμ. 42 και ημερομ. 5 Φεβρουαρίου 1965) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 2. Д. 596. Л. 8.

[20] Отчёт о поездке делегации Русской Православной Церкви на празднование тысячелетия Святой Горы Афон 19 июня – 2 июля 1963 г. (Απολογιστική έκθεση σχετικά με την επίσκεψη της αντιπροσωπείας της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας στους εορτασμούς της χιλιετηρίδος του Αγίου Όρους από 19^{ης} Ιουνίου – έως 2 Ιουλίου 1963) // Αρχив ΟΒЦС. Д. 9-а. 1963. σ. 6 (70).

[21] Письмо члена Совета по делам Русской Православной Церкви П. В. Макарецва начальнику Валютно-финансового управления Министерства иностранных дел СССР В. С. Семёнову № 31/с от 9.02.1963 г. (Η από 9^{ης} Φεβρουαρίου 1963 και αριθμ. 31/с επιστολή του μέλους του Συμβουλίου Υποθέσεων Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας Π. Μακάρτσεφ στον προϊστάμενο του Τμήματος Συναλλάγματος και Οικονομικών του Υπουργείου Εξωτερικών της ΕΣΣΔ Β. Σεμιόνοφ) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 1. Д. 2131. Л. 19.

[22] Отчёт о посещении русского монастыря святого Пантелеимона на Афоне третьих секретарей посольства СССР в Греции И. А. Кривогуза и В. И. Кобликова. Приложение к № 0232 от 7.10.1963 г. (Απολογιστική έκθεση σχετικά με την επίσκεψη στη ρωσική ιερά μονή του Αγίου Παντελεήμονος Αγίου Όρους των γ΄ γραμματέων της Πρεσβείας της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Ι. Κριβογκούζ και Β. Κόμπλικοφ. Παράρτημα του εγγράφου υπ' αριθμ. 0232 από 7^{ης} Οκτωβρίου 1963) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 1. Д. 2131. Л. 86.

[23] Беседа главы русской православной Миссии в Иерусалиме архимандрита Антония с заведующим Департаментом культов МИД Греции Козмадопулосом 30 декабря 1968 г. (Συνομιλία του επικεφαλής της Ρωσικής Εκκλησιαστικής Αποστολής στην Ιερουσαλήμ αρχιμανδρίτη Αντωνίου με τον προϊστάμενο της Διεύθυνσης Θρησκευμάτων του ΥΠΕΞ της Ελλάδος Κοσμαντόπουλο στις 30 Δεκεμβρίου 1968) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 6. Д. 218. Л. 4.

[24] Запись беседы советника посольства СССР в Греции В. А. Воробьева с исполняющим обязанности директора Департамента культов МИД Греции А. Кундакисом 3 марта 1970 г. Из дневника В. А. Воробьева № 69 от 13.03.1970 г. (Πρακτικό της συνομιλίας του συμβούλου της Πρεσβείας της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Β. Βορομπιόφ με τον ασκούντα χρέη προϊσταμένου της Διεύθυνσης Θρησκευμάτων του ΥΠΕΞ της Ελλάδας Α. Κουντάκη στις 3 Μαρτίου 1970. Από το ημερολόγιο του Β. Βορομπιόφ αριθμ. 69 και ημερομ. 13^{ης} Μαρτίου 1970) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 6. Δ. 288. Λ. 54.

[25] Письмо игумена Свято-Пантелеимонова монастыря архимандрита Илиана председателю ОБЦС архиепископу Ярославскому и Ростовскому Никодиму от 4.03.1962 г. (Η από 4^{ης} Μαρτίου 1962 επιστολή του καθηγουμένου της ιεράς μονής αρχιμανδρίτη Ηλιανού στον πρόεδρο του ΤΕΕΣ αρχιεπίσκοπο Γιαροσλάβλ και Ροστόβ Νικόδημο) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 2. Δ. 470. Λ. 92.

[26] Памятная записка председателя ОБЦС архиепископа Ярославского и Ростовского Никодима от 1.09.1962 г. (Το από 1^{ης} Σεπτεμβρίου 1962 υπόμνημα του προέδρου του ΤΕΕΣ αρχιεπισκόπου Γιαροσλάβλ και Ροστόβ Νικόδημο) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 2. Δ. 470. Λ. 208.

[27] Запись беседы третьего секретаря посольства СССР в Греции В. И. Кобликова и атташе посольства СССР в Греции Е. А. Акопяна с настоятелем русского монастыря святого Пантелеимона на Афоне архимандритом Илианом 20 марта 1963 г. Из дневника В. И. Кобликова и Е. А. Акопяна № 202 от 26.03.1963 г. (Πρακτικό της συζήτησης του γ' γραμματέα της Πρεσβείας της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Β. Κόμπλικοφ και του ακολούθου της Πρεβείας της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Ε. Ακοπιάν με τον καθηγούμενο της ρωσικής ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος Αγίου Όρους αρχιμανδρίτη Ηλιανό στις 20 Μαρτίου 1963. Από το ημερολόγιο των Β. Κόμπλικοφ και Ε. Ακοπιάν υπ' αριθμ. 202 και ημερομ. 26^{ης} Μαρτίου 1963) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 2. Δ. 516. Λ. 51, письмо архиепископа Брюссельского и Бельгийского Василия председателю ОБЦС архиепископу Ярославскому и Ростовскому Никодиму от 25.06.1962 г. Βλ. *Василий (Кривошеин), архиеп.* Переписка с Афоном. Письма и документы (Η από 25^{ης} Ιουνίου 1962 επιστολή του αρχιεπισκόπου Βρυξελλών και Βελγίου Βασιλείου Κριβοσέιν στον πρόεδρο του ΤΕΕΣ αρχιεπίσκοπο Γιαροσλάβλ και Ροστόφ Νικόδημο. Βλ. *Αρχιεπίσκοπος Βασίλειος Κριβοσέιν.* Αλληλογραφία με τον Άθωνα. Επιστολές και έγγραφα). Μ.: Свято-Екатерининский мужской монастырь, Брюссель: Conference Sainte Trinite du Patriarcat de Moscou ASBL, 2012. σ. 74.

[28] Рапорт начальника Русской духовной миссии в Иерусалиме архимандрита Августина (Судоплатова) председателю ОБЦС митрополиту Крутицкому и Коломенскому Николаю от 17.06.1960 г. (Η από 17^{ης} Ιουνίου 1960 αναφορά του επικεφαλής της Ρωσικής Εκκλησιαστικής Αποστολής στην Ιερουσαλήμ αρχιμανδρίτη Αυγουστίνου Σουντοπλάτοφ στον πρόεδρο του ΤΕΕΣ μητροπολίτη Κρουτίτσης και Κολόμνας Νικόλαο) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 2. Δ. 291. Λ. 234-135.

[29] Письмо Патриарха Московского и всея Руси Алексия Архиепископу Константинополя-Нового Рима и Вселенскому Патриарху Афинагору от 2.09.1961 г. (Η από 2^{ης} Σεπτεμβρίου 1961 επιστολή του Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλεξίου στον Αρχιεπίσκοπο Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικό Πατριάρχη Αθηναγόρα) // Αρχив ΟΒЦС. Δ. 31. 1961. σ. 1.

[30] Письмо Архиепископа Константинополя-Нового Рима и Вселенского Патриарха Афинагора Патриарху Московскому и всея Руси Алексию от 22.11.1961 г. (Η από 22^{ας} Νοεμβρίου 1961 επιστολή του Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικού Πατριάρχη Αθηναγόρα στον Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλέξιο) // Αρχив ΟΒЦС. Δ. 31. 1961.

[31] Письмо Патриарха Московского и всея Руси Алексия Архиепископу Константинополя-Нового Рима и Вселенскому Патриарху Афинагору от 2.09.1961 г. (Η από 2^{ας} Σεπτεμβρίου 1961 επιστολή του Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλεξίου στον Αρχιεπίσκοπο Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικό Πατριάρχη Αθηναγόρα) // Архив ОБЦС. Д. 31. 1961. σ. 1.

[32] Информация атташе посольства СССР в Греции Б. В. Панова о беседе сотрудника Московской Патриархии И. В. Варламова с Теодором Байзосом, директором Департамента просвещения и культов МИД Греции 5 октября 1961 г. Из дневника Б. В. Панова № 355 от 19.10.1961 г. (Πληροφορίες του ακολούθου της Πρεσβείας της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Μπ. Πανόφ για τη συζήτηση του υπαλλήλου του Πατριαρχείου Μόσχας Ι. Βαρλάμοφ με τον προϊστάμενο της Διεύθυνσης Επιμόρφωσης και Θρησκευμάτων του ΥΠΕΞ της Ελλάδας Θεόδωρο Μπαίτζο στις 5 Οκτωβρίου 1961. Από το ημερολόγιο του Μπ. Πανόφ αριθμ. 355 και ημερομ. 19^{ης} Οκτωβρίου 1961) // ГАРФ. Ф. Р-6991. Оп. 2. Д. 435. Л. 201.

[33] Письмо посла СССР в Греции Н. И. Корюкина в Совет по делам Русской Православной Церкви № 163 от 5.05.1966 г. (Η από 5^{ης} Μαΐου 1966 και αριθμ. 163 επιστολή του πρέσβη της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Ν. Κοριούκιν στο Συμβούλιο Υποθέσεων Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας) // ΑΒΠΡΦ, φ. 84, оп. 57, п. 191, д. 8, л. 12.

[34] Нота греческого королевского посольства в СССР Министерству иностранных дел СССР № 2337 от 4.08.1969 г. (Η από 4^{ης} Αυγούστου 1969 και αριθμ. 2337 διακοίνωση της Πρεσβείας του Βασιλείου της Ελλάδος προς την ΕΣΣΔ στο Υπουργείο Εξωτερικών της ΕΣΣΔ) // ΑΒΠΡΦ, φ. 84, оп. 52, п. 66, д. 3, л. 17; ГАРФ. Ф. Р-6991. Оп. 6. Д. 219. Л. 44.

[35] Послание митрополита Ленинградского и Новгородского Никодима братии Пантелеимонова монастыря на Афоне от 6.08.1969 г. (Η από 6^{ης} Αυγούστου 1969 επιστολή του μητροπολίτη Λένινγκραντ και Νόβγκοροντ Νικοδήμου στην αδελφότητα της ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος Αγίου Όρους) // Журнал Московской Патриархии. 1969. № 11. σ. 4.

[36] Η χιλιετηρίδα του Αγίου Όρους συνδέεται με την ημερομηνία ίδρυσης της Μεγίστης Λαύρας του Οσίου Αθανασίου του Αθωνίτη.

[37] Послание Патриарха Московского и всея Руси Алексия Патриарху Константинопольскому Афинагору от 20.05.1963 г. (Η από 20^{ης} Μαΐου 1963 επιστολή του Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλεξίου στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αθηναγόρα) // Журнал Московской Патриархии. 1963. № 7. σ. 4.

[38] *Visser't Hooft W. A. Memoirs.* London: SCM press, Philadelphia: Westminster press, 1973. P. 271.

[39] Отчёт о поездке делегации Русской Православной Церкви на празднование тысячелетия Святой Горы Афон 19 июня – 2 июля 1963 г. (Απολογιστική έκθεση της επίσκεψης της αντιπροσωπείας της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας για τη συμμετοχή στους εορτασμούς της χιλιετηρίδος του Αγίου Όρους από 19^{ης} Ιουνίου έως 2^{ας} Ιουλίου 1963) // Архив ОБЦС. Д. 9-а. 1963. σ. 3 (67), 4 (68).

[40] Стенограмма совещания вечером 24 июня 1963 года в Афонской лавре святого Афанасия (Στενογράφημα της συσκέψεως το απόγευμα της 24^{ης} Ιουνίου 1963 στη Μεγίστη Λαύρα) // Архив ОБЦС. Д. 9-а. 1963. С. 3 (3).

[41] Запись беседы третьего секретаря посольства СССР в Греции В. И. Кобликова с

начальником Управления по делам религиозных культов МИД Греции Теодором Байзосом 27 декабря 1963 г. Из дневника В. И. Кобликова № 845 от 28.12.1963 г. (Πρακτικό της συζήτησης του γ' γραμματέα της Πρεσβείας της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Β. Κόμπλικοφ με τον προϊστάμενο της Διεύθυνσης Θρησκευμάτων του ΥΠΕΞ της Ελλάδας Θεόδωρο Μπαίτζο στις 27 Δεκεμβρίου 1963. Από το ημερολόγιο του Β. Κόμπλικοφ αριθμ. 845 και ημερομ. 28^{ης} Δεκεμβρίου 1963) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 2. Д. 555. Л. 1.

[42] Письмо архимандрита Илиана Патриарху Константинопольскому Афинагору от 13(26).06.1963 г. (Η από 13^{ης}/26^{ης} Ιουνίου 1963 επιστολή του αρχιμανδρίτη Ηλιανού στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Αθηναγόρα). Письмо архимандрита Илиана министру иностранных дел Греции от [без даты] февраля 1964 г. (Η [άνευ ημερομηνίας] Φεβρουαρίου του 1964 επιστολή του αρχιμανδρίτη Ηλιανού στον υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδας). Письмо архимандрита Илиана Патриарху Афинагору от [без даты] февраля 1964 г. (Η [άνευ ημερομηνίας] Φεβρουαρίου του 1964 επιστολή του αρχιμανδρίτη Ηλιανού στον Πατριάρχη Αθηναγόρα). См. *Василий (Кривошеин), архиеп.* Переписка с Афоном. Письма и документы. (Βλ. *Αρχιεπίσκοπος Βασίλειος Κριβοσέιν.* Η αλληλογραφία με τον Άθωνα. Επιστολές και έγγραφα). Μ.: Свято-Екатерининский мужской монастырь, Брюссель: Conference Sainte Trinite du Patriarcat de Moscou ASBL, 2012. σσ. 95-96, 112-113, 116-117.

[43] Ο αδελφός της Λαύρας της Αγίας Τριάδος και του Αγίου Σεργίου ιεροδιάκονος Νίκων Μελκόφ, ο αδελφός της Λαύρας της Αγίας Τριάδος και του Αγίου Σεργίου ιερομόναχος Βησσαρίων Βελίκι-Οσταπένκο, ο αδελφός της Λαύρας της Αγίας Τριάδος και του Αγίου Σεργίου ιερομόναχος Ανδρόνικος Νεκράσοφ, ο αδελφός της Λαύρας της Αγίας Τριάδος και του Αγίου Σεργίου δόκιμος μοναχός Ιωάννης Κόλμπιν, ο αδελφός της ιεράς μονής της Κοιμήσεως της Θεοτόκου Οδησσού ιεροδιάκονος Ζωσιμάς Ματίτσιν, ο αδελφός της ιεράς μονής της Κοιμήσεως της Θεοτόκου Οδησσού ιερομόναχος Ευθύμιος Σουτάκ, ο αδελφός της ιεράς μονής της Κοιμήσεως της Θεοτόκου Οδησσού αρχιμανδρίτης Μπόρις Νικιτιούκ, ο προϊστάμενος του ιερού ναού Οσίου Βαρλαάμ Χούτιν στην πόλη Πσκοφ ιερομόναχος Στέφανος Κούρσιν, ο αδελφός της ιεράς μονής των Σπηλαίων του Πσκοφ μοναχός Θεοφάνης (υπό το όνομα του μοναχού Θεοφάνους κρυβόταν στον κατάλογο ο ιερομόναχος Θεοφάνης Μολιάφκο), ο αδελφός της ιεράς μονής των Σπηλαίων του Πσκοφ ιεροδιάκονος Ευστάθιος Μαρκέλοφ, ο αδελφός της ιεράς μονής των Σπηλαίων του Πσκοφ ιερομόναχος Ειρηναίος Πονομαριόφ, ο αδελφός της ιεράς μονής των Σπηλαίων του Πσκοφ ιεροδιάκονος Δοσίθεος Σοροτσένκο, ο αδελφός της ιεράς μονής των Σπηλαίων του Πσκοφ ιεροδιάκονος Κενσορίνος Φιόντοροφ, ο αδελφός της ιεράς μονής των Σπηλαίων του Πσκοφ ιερομόναχος Ιππόλυτος Χάλιν, ο κληρικός του ιερού καθεδρικού ναού του Αγίου Πνεύματος στο Μινσκ αρχιμανδρίτης Μιχαίος Χαρχάροφ, ο προϊστάμενος του ιερού ναού του Αγίου Προδρόμου στο χωριό Καρέλσκογε στην εκκλησιαστική επαρχία Καλίνιν ιερομόναχος Νίκων Στεπάνοφ, ο κληρικός του ιερού καθεδρικού ναού των Αγίων Πριγκίπων Μπόρις και Γκλεμπ στην πόλη Ριαζάν ιερομόναχος Άβελ Μακεντόνοφ, ο αδελφός της ιεράς μονής της Κοιμήσεως της Θεοτόκου Οδησσού ιερομόναχος Ιερεμίας Αλιόχιν. Βλ. Письмо Патриарха Московского и всея Руси Алексия Архиепископу Константинополя-Нового Рима и Вселенскому Патриарху Афинагору от 14.10.1963 г. с приложением списка монашествующих (Η από 14^{ης} Οκτωβρίου 1963 επιστολή του Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλεξίου στον Αρχιεπίσκοπο Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικό Πατριάρχη Αθηναγόρα με επισυναπτόμενο κατάλογο μοναζόντων) // Αρχив ΟΒЦС. Д. 31. 1963.

[44] Постановление Секретариата ЦК КПСС № 69/123 гс от 29.04.1963 г. (Η από 29^{ης} Απριλίου 1963 απόφαση της Γραμματείας της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης αριθμ. 69/123) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 1. Д. 2042. Л. 34.

[45] Письмо Архиепископа Константинополя-Нового Рима и Вселенского Патриарха Афинагора

Πατριάρχη Московскому и всея Руси Алексию от 19.07.1965 г. (Η από 19^{ης} Ιουλίου 1965 επιστολή του Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικού Πατριάρχη Αθηνάγορα στον Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλέξιο) // Архив ОБЦС. Д. 31. Ч. 2. 1965.

[46] Телеграмма Архиепископа Константинополя-Нового Рима и Вселенского Патриарха Афинагора Патриарху Московскому и всея Руси Алексию от 3.12.1965 г. (Το από 3^{ης} Δεκεμβρίου 1965 τηλεγράφημα του Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικού Πατριάρχη Αθηνάγορα στον Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλέξιο) // Архив ОБЦС. Д. 31. Ч. 2. 1965.

[47] Письмо члена Совета по делам Русской Православной Церкви П. В. Макарецва заведующему 5 Европейским отделом МИД СССР С. Т. Аставину № 166/с от 20.12.1965 г. (Η από 20^{ης} Δεκεμβρίου 1965 και αριθμ. 166 επιστολή του μέλους του Συμβουλίου Υποθέσεων Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας Π. Μακάρτσεφ στον προϊστάμενο του 5^{ου} Τμήματος Ευρώπης του ΥΠΕΞ της ΕΣΣΔ Σ. Αστάβιν)· записка С. Т. Астасина заместителю министра иностранных дел СССР Н. П. Фириобину № 828/5εο от 28.12.1965 г. (Το από 28^{ης} Δεκεμβρίου 1965 και αριθμ. 828/5εο υπόμνημα του Σ. Αστάβιν στον αναπληρωτή υπουργό Εξωτερικών της ΕΣΣΔ Ν. Φιριούμπιν) // АВΠРФ, ф. 84, оп. 56, п. 188, д. 16, л. 7-8, 9.

[48] Телеграмма Патриарха Московского и всея Руси Алексия Королю Эллинов Константину от 18.02.1966 г. (Το από 18^{ης} Φεβρουαρίου 1966 τηλεγράφημα του Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλεξίου στον βασιλιά των Ελλήνων Κωνσταντίνο) // Архив ОБЦС. Д. 56. 1966.

[49] Την αιτία της άρνησης ως εκδοχή εκθέτει ο μέτοχος των εορτασμών, που ήταν αφιερωμένοι στην επέτειο των 1100 ετών από την έναρξη της διαφωτιστικής δράσεως των Αγίων Φωτιστών των σλαβικών λαών Κυρίλλου και Μεθοδίου (22-27 Οκτωβρίου 1966, Θεσσαλονίκη) και έξαρχος της Ουκρανίας αρχιεπίσκοπος Κιέβου και Γαλικίας Φιλάρετος Ντενισένκο: «Αναφέρουν στην Ιερά Κοινότητα ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν επέτρεψε την είσοδο όλων των δεκαοχτώ μοναχών στο Άγιο Όρος διότι φοβούνταν την κομμουνιστική προπαγάνδα, επειδή δεν ήξεραν ποιοι ήταν οι Ρώσοι μοναχοί. Οι τέσσερις μοναχοί, οι οποίοι κατέφθασαν, διασκέδασαν τους φόβους των Ελλήνων». Вл. Отчёт о поездке в Грецию на юбилейное празднование 1100-летия апостольской деятельности святых братьев Кирилла и Мефодия от 23.11.1966 г. (Η από 23^{ης} Νοεμβρίου 1966 απολογιστική έκθεση σχετικά με την επίσκεψη στην Ελλάδα για τους επετειακούς εορτασμούς των 1100 ετών της αποστολικής δράσεως των Αγίων αδελφών Κυρίλλου και Μεθοδίου) // Архив ОБЦС. Д. 56-Б. 1966. С. 18.

Την έλλειψη επιθυμίας από την ίδια την Ιερά Κοινότητα να δει νέους Ρώσους μοναχούς στο Άγιο Όρος υπέδειξε ήδη από το 1964 ο καθηγούμενος της ιεράς μονής Αγίου Παντελεήμονος αρχιμανδρίτης Ηλιανός. Вл. Письмо игумена русского афонского Пантелеимонова монастыря архимандрита Илиана архиепископу Брюссельскому и Бельгийскому Василию от 5.08.1964 г. (Η από 5^{ης} Αυγούστου 1964 επιστολή του καθηγούμενου της ρωσικής ιεράς μονής του Αγίου Παντελεήμονος αρχιμανδρίτη Ηλιανού στον αρχιεπίσκοπο Βρυξελλών και Βελγίου Βασίλειο) // Церковь и время. 2008. № 2 (43). С. 220.

[50] Письмо иеродиакона Давида архиепископу Брюссельскому и Бельгийскому Василию от 19 (ст. ст.).11.1971 г. [Η από 19^{ης} Νοεμβρίου (κατά το παλαιό ημερολόγιο) 1971 επιστολή του ιεροδιακόνου Δαυίδ στον αρχιεπίσκοπο Βρυξελλών και Βελγίου Βασίλειο] // Церковь и время. 2007. № 4 (41). σ. 238.

[51] Запись беседы управляющего делами Московской Патриархии митрополита Таллинского и Эстонского Алексия с послом Греции в СССР Ангелосом Влахосом от 16.08.1968 г. (Πρακτικό της

συζήτησης του πρωτοσυγκελεύοντος του Πατριαρχείου Μόσχας μητροπολίτη Ταλλίνης και Εσθονίας Αλεξίου με τον πρέσβη της Ελλάδας στην ΕΣΣΔ Άγγελο Βλάχο στις 16 Αυγούστου 1969) // ΓΑΡΦ. Φ. Ρ-6991. Οπ. 6. Δ. 15. Λ. 155-156.

[52] Рапорт протоиерея Д. Невцветаева председателю ОБЦС митрополиту Ленинградскому и Ладожскому Никодиму от 20.11.1966 г. (Η από 29^{ης} Νοεμβρίου 1966 αναφορά του πρωθιερέα Δημητρίου Νιτσβετάγεφ στον πρόεδρο του ΤΕΕΣ μητροπολίτη Λένινγκραντ και Νόβγκοροντ Νικόδημο) // Архив ОБЦС. Д. 56-а. 1966 σ. 6.

[53] Шкаровский М. В. Тысяча лет Русского Афона: (духовный подвиг русского монашества) [Μ. Σκαρόφσκι. Η χιλιετία του Ρωσικού Άθωνα (ο πνευματικός αγώνας του ρωσικού μοναχισμού)]. СПб.: Изд-во СПбПДА, 2016. σ. 248.

[54] Клеман О., проф. Беседы с Патриархом Афинагором (Καθηγ. Ολιβιέ Κλέμαν. Συζητήσεις με τον Πατριάρχη Αθηναγόρα). Брюссель: Изд-во «Жизнь с Богом», 1993. σ. 646.

[55] Письмо посла СССР в Греции Н. И. Корюкина в Совет по делам Русской Православной Церкви № 163 от 5.05.1966 г. (Η από 5^{ης} Μαΐου 1966 και αριθμ. 163 επιστολή του πρέσβη της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Ν. Κοριούκιν στο Συμβούλιο Υποθέσεων Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας) // ΑΒΠΡΦ, φ. 84, οπ. 57, π. 191, δ. 8, λ. 11.

[56] Την από 17^{ης} Φεβρουαρίου 1969 και αριθμ. 235 επιστολή υπογεγραμμένη από τον πρόεδρο του ΤΕΕΣ μητροπολίτη Λένινγκραντ και Νόβγκοροντ Νικόδημου διαβίβασε στον επικεφαλής της ελληνικής διπλωματίας ο αναπληρωτής πρόεδρος του ΤΕΕΣ επίσκοπος Ζαράισκ Ιουβενάλιος, ο οποίος ταξίδευσε στην Αθήνα λόγω του προσκυνήματος στο Άγιο Όρος.

[57] Ο προϊστάμενος του ιερού καθεδρικού ναού της πόλεως Ριαζάν αρχιμανδρίτης Άβελ Μακεντόνοφ, ο αδελφός της Λαύρας της Αγίας Τριάδος και του Αγίου Σεργίου ιερομόναχος Βησσαρίων Βελίκι-Οσταπένκο, ο αδελφός της ιεράς μονής Σπηλαίων του Πσκοφ ιεροδιάκονος Κενσορίνος Φιόντοροφ και ο αδελφός της ίδιας μονής ηγούμενος Θεοφάνης Μολιάφκο.

[58] Посещение греческого посольства в Москве митрополитом Ленинградским и Новгородским Никодимом 24 апреля 1969 г. (Η επίσκεψη του μητροπολίτη Λένινγκραντ και Νόβγκοροντ Νικόδημου στην Πρεσβεία της Ελλάδος στη Μόσχα στις 24 Απριλίου 1969) // Архив ОБЦС. Д. 56. 1969. σσ. 1-2.

[59] Определение Священного Синода от 25 апреля 1969 г. (Η από 25^{ης} Απριλίου 1969 απόφαση της Ιεράς Συνόδου) // Журнал Московской Патриархии. 1969. № 5. σ. 2.

[60] Письмо заместителя председателя Совета по делам религий П. В. Макарецва заведующему 5 Европейским отделом МИД СССР С. Т. Аставину № 892 от 25.04.1969 г. (Η από 25^{ης} Απριλίου 1969 και αριθμ. 892 επιστολή του αναπληρωτή προέδρου του Συμβουλίου Θρησκευμάτων Π. Μακάρτσεφ στον προϊστάμενο του Τμήματος Ευρώπης του ΥΠΕΞ της ΕΣΣΔ Σ. Αστάβιν) // ΑΒΠΡΦ, φ. 84, οπ. 52, π. 66, δ. 3, λ. 4.

[61] Письмо Архиепископа Афинского и всея Эллады Иеронима Патриарху Московскому и всея Руси Алексию № 4359 от 7.08.1969 г. (Η από 7^{ης} Αυγούστου 1969 και αριθμ. 4359 επιστολή του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερωνύμου στον Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλέξιο) // Архив ОБЦС. Д. 56. 1969. σ. 1.

[62] Письмо Патриарха Московского и всея Руси Алексия Архиепископу Афинскому и всея

Эллады Иерониму от 2.12.1969 г. (Η από 2^{ας} Δεκεμβρίου 1969 επιστολή του Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλεξίου στον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερώνυμο) // Журнал Московской Патриархии. 1970. № 1. σ. 4.

[63] Письмо посла СССР в Греции К. Д. Лёвычкина в Совет по делам религий № 85 от 14.03.1969 г. (Η από 14^{ης} Μαρτίου 1963 και αριθμ. 85 επιστολή του πρέσβη της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Κ. Λιόβιτσκιν στο Συμβούλιο Θρησκευμάτων) // АВΠРФ, ф. 84, оп. 52, п. 66, д. 3, л. 1.

[64] Ο ηγούμενος Θεοφάνης Μολιάφκο διαγράφηκε από τον κατάλογο από την Ιερά Κοινότητα επειδή καταδικάστηκε το 1937 βάσει του άρθρου 57 του Ποινικού Κώδικα της Ρωσικής Σοβιετικής Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας. Απεστάλησαν στο Άγιο Όρος μόνον ο αρχιμανδρίτης Άβελ και ο ιερομόναχος Βησσαρίων.

[65] Письмо Архиепископа Константинополя-Нового Рима и Вселенского Патриарха Афинагора местоблюстителю московского патриаршего престола митрополиту Крутицкому и Коломенскому Пимену от 2.02.1971 г. (Η από 2^{ας} Φεβρουαρίου 1971 επιστολή του Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικού Πατριάρχη Αθηναγόρα στον τοποτηρητή του πατριαρχικού θρόνου Μόσχας μητροπολίτη Κρουτίτσης και Κολόμνας Ποιμένα) // Архив ОБЦС. Д. 31. 1971. σσ. 1-2.

[66] Αυτόθι. σ. 2.

[67] Письмо Патриарха Московского и всея Руси Алексия Патриарху Болгарскому Кириллу от 1.06.1965 г. (Η από 1^{ης} Ιουνίου 1965 επιστολή του Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλεξίου στον Πατριάρχη Βουλγαρίας Κύριλλο) // Архив ОБЦС. Д. 15. 1965.

[68] Письмо Патриарха Болгарского Кирилла Патриарху Московскому и всея Руси Алексию № 8486 от 15.11.1969 г. (Η από 15^{ης} Νοεμβρίου 1969 και αριθμ. 8486 επιστολή του Πατριάρχη Βουλγαρίας Κυρίλλου στον Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλέξιο) // Архив ОБЦС. Д. 15. 1969. σσ. 1-2.

[69] Письмо Патриарха Болгарского Кирилла Патриарху Московскому и всея Руси Алексию от 28.06.1969 г. (Η από 28^{ης} Ιουνίου 1969 επιστολή του Πατριάρχη Βουλγαρίας Κυρίλλου στον Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Αλέξιο) // Архив ОБЦС. Д. 15. 1969.

[70] Совместное заявление Патриарха Болгарского Кирилла и местоблюстителя московского патриаршего престола митрополита Пимена по афонскому вопросу от 8.06.1970 г. (Η από 8^{ης} Ιουνίου 1970 κοινή δήλωση του Πατριάρχη Βουλγαρίας Κυρίλλου και του τοποτηρητή του πατριαρχικού θρόνου Μόσχας μητροπολίτη Ποιμένος επί του ζητήματος του Αγίου Όρους) // Журнал Московской Патриархии. 1970. № 7. σσ. 1-2.

[71] Послание по афонскому вопросу Патриарху Афинагору от 31.08.1970 г. (Το από 31^{ης} Αυγούστου 1970 μήνυμα στον Πατριάρχη Αθηναγόρα) // Журнал Московской Патриархии. 1970. № 10. σσ. 2-3.

[72] Письмо Патриарха Болгарского Кирилла председателю ОБЦС митрополиту Ленинградскому и Новгородскому Никодиму № 471-И от 24.08.1970 г. (Η από 24^{ης} Αυγούστου 1970 και αριθμ. 471-И επιστολή του Πατριάρχη Βουλγαρίας Κυρίλλου στον πρόεδρο του ΤΕΕΣ μητροπολίτη Λένινγκραντ και Νόβγκοροντ Νικόδημο) // Архив ОБЦС. Д. 15. 1970.

[73] Τον Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Ποιμένα συνόδευε αντιπροσωπεία της

Ρωσικής Εκκλησίας, την οποία αποτελούσαν ο μητροπολίτης Λένινγκραντ και Νόβγκοροντ Νικόδημος Ρότοφ, ο μητροπολίτης Τούλα και Μπέλεφ Ιουβενάλιος Πογιαρκόφ, ο μητροπολίτης Χερσώνος και Οδησσού Σέργιος Πετρόφ, ο αρχιεπίσκοπος Ταμπόφ και Μιτσούρινσκ Ιωνάθαν Κοπολόβιτς, ο αρχιεπίσκοπος Βολοκολάμσκ Πιτιρίμ Νιτσάεφ, ο αρχιμανδρίτης Κύριλλος Γκουντιάεφ, οι πρωθιερείς Α. Νόβικοφ και Δ. Νιτςβετάεφ, ο ιερέας Π. Μπουμπουρούζ, ο αρχιδιάκονος Α. Σαποβάλ, ο ιεροδιάκονος Αντώνιος Κουζνετσόφ, καθώς και ο Β. Αλεξέεβιτς, ο Μπ. Κουντίνκιν και ο Γ. Σκοπέι.

[74] *Никитин В. А.* Патриарх Пимен: Путь, устремлённый ко Христу (*В. Νικίτιν.* Ο Πατριάρχης Ποιμήν: η οδός στρεφόμενη προς τον Χριστό). Μ.: ЭКСМО, Издательство Московской Патриархии, 2011. σ. 188.

[75] Речь на приеме в Протате Святой Горы Афон в Карее 23 октября 1972 года (Η ομιλία κατά την υποδοχή στις Καρυές στο Πρωτάτο του Αγίου Όρους στις 23 Οκτωβρίου 1972) // Пимен, Патриарх Московский и всея Руси. Слова, речи, послания, обращения. 1957-1977 (Ο Πατριάρχης Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Ποιμήν. Λόγοι, ομιλίες, μηνύματα, εκκλήσεις). Μ.: Изд. Московской Патриархии, 1977. σ. 381.

[76] Речь Святейшего Патриарха Пимена в афонском Пантелеимоновом монастыре 25.10.1972 после братской трапезы (с магнитофона). Программа пребывания, состав делегации, приветственные речи и прочие материалы, связанные с официальным визитом в Грецию Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Пимена. 18-25 окт. 1972 (Η απομαγνητοφωνημένη ομιλία του Αγιωτάτου Πατριάρχη Ποιμένος στην αγιορειτική μονή του Αγίου Παντελεήμονος στις 25 Οκτωβρίου 1972 μετά το επίσημο γεύμα. Πρόγραμμα επισκέψεως, σύνθεση της αποστολής, προσφωνήσεις και τα υπόλοιπα υλικά, που σχετίζονται με την επίσημη επίσκεψη του Αγιωτάτου Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Ποιμένος στην Ελλάδα. Από 18 έως 25 Οκτωβρίου 1972) // ОР РГБ. Ф. 938. К. 39. Ед. хр. 3. Л. 13.

[77] Отчёт священника П. Бубуруза председателю ОБЦС митрополиту Тульскому и Белевскому Ювеналию о посещении делегацией Русской Православной Церкви во главе с Патриархом Московским и всея Руси Пименом Сербской, Элладской и Румынской Православных Церквей 12-31 октября 1972 г. от 5.11.1972 г. (Η από 5^{ης} Νοεμβρίου 1972 απολογιστική έκθεση του ιερέα Π. Μπουμπουρούζ στον πρόεδρο του ΤΕΕΣ μητροπολίτη Τούλας και Μπελιόφ Ιουβενάλιο για την επίσκεψη της αντιπροσωπείας της Ρωσικής Ορθόδοξου Εκκλησίας με επικεφαλής τον Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Ποιμένα στις Ορθόδοξες Εκκλησίες Σερβίας, Ελλάδος και Ρουμανίας από 12 έως 31 Οκτωβρίου 1972) // ГАРФ. Ф. Р-6991. Оп. 6. Д. 526. Л. 42.

[78] О визите в Грецию Патриарха Московского и всея Руси Пимена. Справка советника посольства СССР в Греции В. Пушкина № 388 от 10.11.1972 г. (Σχετικά με την επίσκεψη στην Ελλάδα του Πατριάρχη Μόσχας και Πασών των Ρωσσιών Ποιμένος. Το από 10^{ης} Οκτωβρίου 1972 και αριθμ. 388 σημείωμα του συμβούλου της Πρεσβείας της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Β. Πούσκιν) // АВПРФ, ф. 084, оп. 63, п. 203, д. 9, л. 18.

[79] К вопросу об Афоне (Για το ζήτημα του Αγίου Όρους) // Журнал Московской Патриархии. 1973. № 12. σ. 5-6.

[80] Αυτόθι. σ. 5.